

GÖTEBORGS UNIVERSITET

Institutionen för socialt arbete

”Snacka inte skit om Gud!”

- en studie om en grupp institutionsplacerade pojkar

Socionomprogrammet

C-uppsats VT 2007

Författare: Ann-Charlotte Järnebratt

Handledare: Per-Olof Larsson

Abstrakt

”Snacka inte skit om Gud!”
- en studie om en grupp institutionsplacerade pojkar.

Författare: Ann-Charlotte Järnebratt

Genom ett omhändertagande enligt lagen om särskilda bestämmelser om vård av unga blir ungdomar placerade på särskilda ungdomshem. Vården utgår från ett miljöterapeutiskt arbetssätt där behandlingen sker i grupp även om vården bygger på individuella behandlingsplaner. Ungdomarna ska genom vården tillförsäkras en gynnsam miljö och komma bort från destruktiva levnadsförhållanden. Syftet med uppsatsen är att studera hur gruppens förutsättningar påverkar individernas villkor att skapa en identitet och hur gruppen påverkar socialisationsprocessen genom att få kunskap om hur roller och positioner antas i gruppen och studera gruppens samspel. För att besvara syftet utgår frågeställningen från:

- Hur ser roller och positioner i gruppen ut?
- Hur ser samspelet ut i gruppen och vilka förutsättningar ger de för identiteten och socialisationsprocessen?

Studien är en kvalitativ fallstudie där data insamlats genom direkta observationer i en klass med fem pojkar under 8 dagar.

Resultatet visar att kontakten eleverna emellan sker på ett flyktigt sätt då de sker genom utfall av olika slag vilket inte föranleder en kontakt av varaktigt slag. Interaktionen i gruppen utgörs av flytande allianser och positioner där målet är att skapa utrymme för att ta kommando och kontrollera gruppen. Samspelsmönstren präglas av markeringar för att skilja ut sig och positionera sig gentemot de andra i gruppen. Provokationer, förnedring och gester används flitigt som maktmedel i gruppens interaktion.

Resultatet visar att gruppens interaktion genom roller och positioner påverkar individernas förutsättningar att skapa en identitet genom att påverka självbilden negativt.

Socialisationsprocessen påverkas genom individernas självbild utifrån normalitet och avvikelse där gruppen bekräftar det avvikande.

Nyckelord: Roll, position, norm och ungdom.

Tack!

Jag vill tacka er pojkar som studien bygger på. Ni gjorde studien inte bara möjlig att genomföra ni gjorde också datainsamlingen mycket underhållande och spännande. Jag vill också tacka de lärare som så generöst tog emot mig i klassrummet.

Jag vill tacka min handledare Per- Olof Larsson, vid institutionen för socialt arbete, för ett ovärderligt stöd under processen och särskilt tacka dig för din förmåga att lyfta fram och tydliggöra mina tankar och idéer inte bara för läsaren utan också faktiskt för mig själv.

Slutligen vill jag tacka mina nära, särskilt mina barn, som stöttat mig när det känts motigt och motiverat mig vidare i skrivprocessen.

Ett stort tack till er alla!

Lotta Järnebratt

Innehållsförteckning

1. INLEDNING	1
1.1 Inledning.....	1
1.2 Syfte och frågeställning.....	1
1.3 Bakgrund.....	2
1.3.1 Lagen om vård av unga.....	2
1.3.2 Statens institutionsstyrelse.....	2
1.3.3 Kriminalitet.....	2
1.3.4 Behandling och tvång.....	3
2. TEORETISKT PERSPEKTIV	4
2.1 Rollteori.....	4
2.1.1 Rollkonflikt.....	5
2.1.2 Socialisation.....	5
2.2 Darendorfs rollteori.....	5
2.3 Goffmans rollteori.....	6
2.4 Grupprocesser.....	6
3. TIDIGARE FORSKNING	7
3.1 Identitet.....	7
3.2 Socialisation.....	9
3.3 Goffmans studier om stigma.....	9
3.4 Sammanfattning.....	10
4. METOD	11
4.1 Studiens uppläggning och genomförande.....	11
4.1.1 Observationer.....	11
4.1.2 Urval.....	12
4.1.3 Analysförfarande.....	12
4.2 Validitet och reliabilitet.....	12
4.3 Etiska överväganden.....	13
5. ANALYS AV RESULTAT	14
5.1 Presentation.....	14
5.2 Resultatets uppläggning.....	14
5.3 Flyktig kontakt.....	14
5.4 Flytande allianser.....	17
5.5 Flytande positioner.....	19
5.6 Markeringar.....	21

5.7 Skilja ut sig.....	24
5.8 Provokationer som styr.....	26
5.9 Förnedring som maktmedel.....	29
5.10 Gester som maktmedel	31
6. SLUTDISKUSSION.....	35
Litteratur.....	37
Bilaga.....	39

1. Inledning

Idén till den här uppsatsen utgår från mina tidigare erfarenheter av arbete med omhändertagna ungdomar på en behandlingsinstitution där jag arbetat som behandlingsassistent på en avdelning och som behandlingspedagog i skolans verksamhet. Jag har arbetat på institutionen i tio år och genom det mött många olika grupper, dock inte gruppen som studeras i den här uppsatsen. Många gånger har jag förundrats över de interaktionsmönster som pojkarna samspelar under i gruppen. Genom detta intresse har jag valt att studera roller och positioner som framträder i gruppen och hur de påverkar pojkarnas förutsättningar. Dessa grupprocesser kan vara svåra att urskilja och förändra utifrån men jag upplever att de klart påverkar pojkarnas förutsättningar i behandlingen eftersom de roller och positioner de samspelar i är den grund som identiteten och socialisationen vilar på. Thurén (2002) skriver om förförståelse och menar att vi tolkar verkligheten utifrån våra erfarenheter vilka påverkas av våra värderingar och omedvetna tolkningar om hur saker och ting är. Mina värderingar och tolkning av pojkarnas samspel blir här föremål för uppsatsens idé.

Livet på en institution är inte alltid en tillvaro som är lätt. Ett omhändertagande utgör alltid en problematisk livssituation (Berglund, 2000). Behandlingen sker i grupp och pojkarna är förvisade till varandra varken de vill och mår bra av det eller inte. Många aktiviteter sker i grupp även om behandlingen bygger på individuella behandlingsplaner. Min erfarenhet säger att mycket av livet på en institution handlar om att skapa, säkra och hantera de roller som pojkarna ges eller tar. Dessa roller kan utgöra en trygghet eller en utsatthet beroende på vilken roll man har i gruppen, men de måste ständigt hanteras. Rollen man får eller tar påverkar synen på den egna personen genom synen från andra. Att exempelvis vara i en grupp som idealiserar kriminalitet eller att vara "hackkyckling" tordes givetvis påverka självbilden och utvecklingen av identiteten för dessa pojkar. Förutom att skapa sig en identitet är tonårstiden en viktig tid i socialisationsprocessen.

Behandlingsarbetet på institutionen är miljöterapeutiskt inriktat vilket ses som en organisationsform inom vilken det ryms olika behandlingsprogram (www.stat-inst.se). Miljöterapi bygger på att ge individen hjälp och redskap för att hantera vardagslivet. Lisbeth Palmgren skriver att miljöterapi handlar om att använda vardagen för att öka klienternas sociala förmåga att se, förstå och relatera till andra människor och att öva upp förmågan att identifiera och uttrycka sina egna tankar, känslor och behov, det vill säga att ge patienterna ett språk för sitt inre liv och slutligen att lära dem att ta ansvar för sitt vardagsliv och öva upp de kunskaper som behövs för det (Palmgren, 2005).

1.2 Syfte och frågeställningar

Syfte

Syftet med uppsatsen är att beskriva en grupp omhändertagna pojkar som lever tillsammans på en institution och studera vilka roller och positioner som framträder i gruppens samspel för att försöka förstå och förklara vilka förutsättningar de ger för pojkarnas identitet och socialisation.

Frågeställningar:

- Hur ser roller och positioner i gruppen ut?
- Hur ser samspelet ut i gruppen och vilka förutsättningar ger de för identiteten och socialisationsprocessen?

1.3 Bakgrund

Här följer en administrativ och juridisk bakgrund för de institutionsplacerade pojknarnas situation och förutsättningar.

1.3.1 Lagen om särskilda bestämmelser om vård av unga

Ett omhändertagande sker med stöd av Lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga, LVU (1990:52). I första hand ska socialtjänsten ge föräldrar det stöd och den hjälp de behöver i frivilliga former enligt Socialtjänstlagen, SOL (2001:453) i samförstånd med den unge och dennes vårdnadshavare. Om samförstånd inte nås och det finns en fara för den unges utveckling finns det genom LVU en möjlighet att gå in i föräldrars ställe. Denna lag ska tillämpas först när de frivilliga insatserna enligt socialtjänstlagen inte är tillräckliga (Thunved, 2004). Grunden för ett omhändertagande enligt LVU vilar på de så kallade miljöfallen eller de så kallade beteendefallen vilket kan vara antingen att den unges föräldrar inte kan ge det stöd som krävs för en bra uppväxt (2 § i LVU) eller att den unge själv lever ett destruktivt liv med exempelvis missbruk eller kriminalitet (3 § i LVU). Besluten om omhändertagande görs i Länsrätten efter utredning av den kommunala socialtjänsten. Under behandlingen ska socialtjänsten var 6:e månad följa upp och ompröva om vården fortfarande behövs.

1.3.2 Statens institutionsstyrelse

Statens institutionsstyrelse, SIS, är den myndighet som ansvarar för vården enligt LVU (statinst.se). SIS ansvarar för att de unga ska få en bra och kvalitativ vård. Ungdomarna som är mellan 12 och 21 år ska genom placeringen tillförsäkras en gynnsam miljö att vistas i och få hjälp med att bryta kriminalitet och missbruk. Vården ska också ge eleverna grundläggande skolkunskaper i främst kärnämnen. Vistelsen på institutionen varierar mellan några veckor till flera år beroende på vilka problem och behov som föreligger. Behandlingen sker i grupper om 6-8 elever. Vården startar med en grundläggande utredning på 2 månader på SIS särskilda utredningsenheter och utifrån den görs en individuell behandlingsplan av socialtjänsten. Därefter kan de unga placeras på olika behandlingsavdelningar beroende på vilken problematik de har.

1.3.3 Kriminalitet

Många av ungdomarna som placeras på institutionen har kommit i kontakt med kriminalitet av olika slag. Sanecki (1994) har studerat ungdomars kriminalitet och menar att ungdomsbrottsligheten har ökat och förklarar det dels på en strukturell nivå och dels på en individuell nivå. På den strukturella nivån hör att det skett förändringar i tillfällen till brott vilka härleds till att människor i större utsträckning än tidigare rör sig utanför hemmet. Det har också skett en förändring i kontrollen i samhället vilket drabbar ungdomar mer som till exempel att boendeplatsen skiljts från arbetsplatsen.

På den mer individuella nivån problematiseras olika avvikande beteende vilka härleds till familjesituationen. De bakgrundsfaktorer som påverkar jagutvecklingen förutom biologiska

faktorer handlar om fattigdom, psykisk ohälsa, alkoholmissbruk familjesplittring etc. vilket kan få stora konsekvenser för barnets utveckling.

1.3.4 Behandlingsrelationen och tvång

Även om många ungdomar placeras under frivillighet är ändå flertalet av de institutionsplacerade eleverna tvångsplacerade. Skau (2001) problematiserar behandlingsrelationen där klienten ska garanteras vård och behandling inom ramen av en yrkesmässig makt och kontrollposition. Hon menar att den professionella relationen genomgår olika stadier och påverkas av som beskrivs som viktiga konflikter: frihet och tvång, makt och vanmakt, hjälp och skada, jämlikhet och ojämlikhet, system och individ. Både klienter och yrkesutövare utvecklar olika strategier för att hantera dem, omedvetna och medvetna. Andresen (2002) skriver om symmetriska och asymmetriska behandlingsrelationer. I en symmetrisk relation är parterna jämbördiga, i en asymmetrisk relation har den ena parten makt över situationen eller den andre. Asymmetrin gör att relationen kan präglas av vanmakt men behöver inte göra det. Det viktiga menar han är att parterna kan kommunicera utifrån en ömsesidig förståelse eller en önskan om en sådan. Skau (2001) problematiserar behandlingsrelationen utifrån de kränkningar som sker inom ramen för en social relation och menar att det är ett relationellt begrepp för alla relationer. De sker genom allt från ignorering och förolämpningar till övergrepp och misshandel. Innebörden har en subjektiv tolkning utifrån individens eget unika tolknings- och handlingsuniversum. Hon menar också att en kränkning kan uppstå i en situation. Förutom att en förändrad livssituation genom att tvingas flytta till en institution och underkasta sig vård kan också komplexiteten i behandlingsrelationen utgöra en kränkning.

2. Teoretiskt perspektiv

För att studera pojkarnas roller i gruppen har rollteorin valts som teoretisk utgångspunkt. Genom rollteorin kan pojkarnas interaktionsmönster förklaras och förstås utifrån de roller och positioner som framträder i gruppen. För att besvara studiens frågeställning har också grupprocesser beaktats.

2.1.1 Rollteorin

Rollteorin har sina rötter i strukturfunktionalismen. Talcott Parsons har skapat en övergripande modell och teori om samhällets struktur, utveckling och funktion (Månson, 1998). Rollteorin belyser mer direkt funktioner av roller och positioner i gruppen men har ändå tydliga drag av Parsons tankar om grupper och system. Det funktionalistiska perspektivet utgår ifrån att fenomen och institutioner existerar för att de fyller en funktion för samhället som helhet. Parsons menade att genom att anta ett antal nödvändiga funktioner kan man sedan identifiera de strukturer eller delar av de sociala system som uppstår genom att studera samhällets aktörer och deras handlingar.

Det antagande som rollteorin bygger på och som är hämtat från strukturfunktionalismen handlar om den värdegemenskap som råder i de flesta samhällen och sociala system. Parsons menade att sociala handlingar är normativt reglerade och att aktören gör ett handlingsval inom ramen för ett värdesystem. Detta system handlar om en värdegemenskap som bygger på att aktörerna följer de uppsatta spelreglerna. Samhällsstrukturen reproduceras genom att skapa kompetenta rollinnehavare som ansluter till de rådande sociala värderingarna. Dessa rollinnehavare, individer, innesluts i den sociala gemenskapen mot att de upprätthåller de rådande normer som upprättats. Systemen bärs upp av aktörer som i sin tur samtidigt formas av de mönster de ingår i.

Begreppet roll är lånat från teaterns värld och ger uttryck för "skådespelarens" spel av tilldelade roller (Svensson, 1992). Dessa roller ska ses i ett större sammanhang av en helhet där syftet med rollerna är att skapa balans, stabilitet och ordning i det system som de ingår i. Rollerna är knutna till förväntningar och sociala påbud som det överordnade samhället sätter upp. "Aktörerna" förväntas agera på ett speciellt sätt, utifrån den norm som råder i ett samhälle eller en grupp. Den sociala rollen kan härledas till ett nät av positioner och handlar om att innehavaren av en viss position förväntas ha ett visst beteende och följa vissa normer. Rollteorin skiljer mellan "allmänna" roller som könsroller och åldersroller och "prestationsroller" eller förvärvade roller utifrån individens prestationer som till exempel rollen som invandrare vilka ses som färdiga konstruktioner i den sociala verkligheten där individen oftast har litet att säga till om. Rollerna är färdiga i den meningen att de redan finns där. Individerna har små möjligheter att påverka eller förändra dem då de existerar relativt gentemot andra. När något i systemet avviker mobiliseras den sociala kontrollen vilken är baserad på såväl positiva som negativa sanktioner. Om man bryter mot dessa normer drabbas man av sanktioner av olika slag. Dessa sanktioner eller straff varierar utifrån vad man brutit mot. Straffen kan utdömas genom lagar och juridiska förordningar men oftast är det i form av sociala normer där individen i olika grad blir utsatt för ogillande och i värsta fall social utestängning.

2.1.2 Rollkonflikt

Ett centralt begrepp inom rollteorin är rollkonflikt. Människor spelar inte sina roller exakt likadant vilket skapar olika förväntningar. De beteendeförväntningar som riktas är inte alltid entydiga. Ibland kan flera roller innehas samtidigt och det kan vara svårt att sammanjämka dem konstruktivt. När systemet är i obalans uppstår rollkonflikter. Parsons menar att man kommer tillrätta med rollkonflikterna genom att rollerna ytterligare differentieras. Parsons skriver att ett samhälle är i balans om rollförväntningarna är klara och att dessa roller uppfylls.

2.1.3 Socialisation

Ett annat centralt begrepp inom rollteorin är "socialisation". Genom socialisation lär vi individer de normer, värderingar och beteenden som gör det möjligt att bli accepterade medlemmar i det samhälle de lever i (Svensson, 1992). Individerna måste sedan internalisera dessa normer m.m. och se dem som riktiga och sanna. Då har socialisationen lyckats fullt ut. Socialisationsprocessen ses därför som viktig för sociala institutioner som garanterar stabilitet och ordning i samhället.

2.2 Dahrendorfs rollteori

Dahrendorfs antagande enligt Svensson (1992) i förståelsen av samhället och människans beteende handlar om konstruktionen av människan som bärare av i förväg utformade roller och menar att genom en noggrann analys av individens positioner, roller och rollkrav kan vi förklara en mycket stor andel av mänskligt beteende.

Dahrendorf skriver om positioner och skiljer mellan rollbeteende som handlar om positionsinnehavarens beteende och rollattribut som handlar om utseende och egenskaper. En position kan ha olika förväntningar från olika håll. Att till exempel vara pojke ställer olika krav beroende på vem som ställer dem föräldrar, lärare eller kamrater. Dessa olika förväntningar kallar han positionssegment.

Dahrendorf gör en indelning i tre typer av rollförväntningar som bygger på olika sorters sanktioner:

- *Tvångsförväntningar*

Dessa sanktioner är uttryckligen formulerade genom lagar och förordningar. De upprätthålls genom rättsliga sanktioner. Om man bryter mot lagen kan man bli straffad genom exempelvis fängelse eller böter.

- *Pliktförväntningar*

Det handlar i första hand om starkt ogillande från andra. Man drabbas då av utfrysning eller utestängning från den sociala gruppen. Pliktförväntningar kan också leda till positiva sanktioner för den som svarar upp till förväntningarna.

- *Kanförväntningar*

Dessa förväntningar utgör ofta en stor del av rollerna. Det handlar om att man gör något utöver det vanliga frivilligt. De leder inte till negativa sanktioner men däremot finns det tydliga positiva sanktioner till den som utövar dem i form av beröm och gillande. De har ofta en stor betydelse för beteendet hos olika positionsinnehavare.

Ett annat centralt begrepp, enligt Darendorf, är referensgrupp. För pojkarna i detta fall är det föräldrar, lärare och kamrater som utgör referensgruppen och genom förhållandet till dem skapas rollen. De är dem som bestämmer vilka rollförväntningar som finns och de är dem som utformar de sanktioner som drabbar den som inte lever upp till de förväntningar som ställs.

2.3 Goffmans rollteori

Erving Goffman(1959), professor i antropologi och sociologi, har skapat en dramaturgisk teori om människans sociala roller. Han ser det sociala livet som en teaterföreställning. Han använder uttryck lånade från teatervärlden men menar att de passar lika bra utanför teaterns värld.

Ordet person betyder ursprungligen ”mask” vilket inte enbart är en tillfällighet menar Goffman. Olika personer har olika masker och alla spelar, mer eller mindre medvetet, olika roller. Det är genom dessa roller vi känner varandra. Genom rollen som spelas kan personen styra och kontrollera andras uppfattningar om honom/henne.

Masken representerar den bild av självet och den roll som eftersträvas att leva upp till. Rollen som spelas blir till slut en integrerad del av personligheten. Individen föds inte med dessa egenskaper det är alltså något som individen tillförskaffar sig. Rollen handlar om förväntningar från aktören och från andra som ska uppfyllas.

De individer som betraktar en person förväntas tro att den person som framträder verkligen innehar de egenskaper som personen spelar. Jaget betraktas som den roll som spelas. Personen gestaltar den roll som de andra förväntar sig av honom/henne. Goffman menar att de sociala roller vi spelar är knutna till rättigheter och skyldigheter för en given status eller position.

Genom metaforer från teatervärlden skapar människan bilder av jaget som en slags image. Rollgestaltningen i sin tur handlar om att tydliggöra vem denne aktör är.

2.4 Grupprocesser

Pojkarna på institutionen lever tillsammans i en grupp i princip all tid under dygnet. De delar boende och skoltid, dessutom sker behandlingen i grupp.

Angelöw & Jonsson (1990) beskriver hur grupprocesser fungerar och delar in grupprocessen i olika rubriker. De handlar om normer, roller, statusfördelning, ledarskap och kommunikation vilka förklaras:

Normer

Normer ses som ett regelsystem som reglerar människors beteende. Precis som rollteorin talar om sanktioner av olika slag när man bryter mot de uppsatta normer som beteenden vilar på förklaras normbrytande här på samma sätt och skiljer på formella och informella normer. De formella normerna är lättare att tyda och följa medan de mer informella rollerna är mer outtalade och svåra. Formella normer kan vara nedskrivna i lagar och förordningar medan de informella handlar om oskrivna regler för olika beteenden och hur de accepteras i ett visst sammanhang eller en viss kultur.

Roller

Alla grupper har någon form av gruppstruktur. Individerna har olika roller i gruppen och kan dessutom ha flera roller samtidigt. De roller som framträder i gruppen styrs av gruppens

uppgift, förväntningar och befogenheter men styrs också av individens egna förväntningar och krav.

Statusfördelningen i en grupp kan vara formell till exempel genom att en är lärare och resten elever vilket betyder att läraren har en överordnad position. Men det finns också en informell statusfördelning som inte är nedskriven vilken exempelvis kan bestämmas av ålder, kön, utseende, erfarenhet eller verbal förmåga.

Ledarskap

Den formella ledarskapsteorin menar att ett ledarskap kan ha olika karaktär såsom demokratiskt, auktoritärt eller utgöras av låt-gå stilen. Men för den grupp som studeras i den här uppsatsen är det främst det informella ledarskapet som fokuseras. Denna teori bygger på egenskapskriterier som handlar om: begåvning, övertalningsförmåga, tävlingsanda, prestationsmotiv, initiativ förmåga, självuppskattning m.m.

3. Tidigare forskning

Tidigare forskning har sökts i databaser genom Illumina under rubrikerna socialt arbete och sociologi. De sökord som använts har i huvudsak varit groups, youth, school, interaction, role och positions. Under rubriken Socialt arbete gavs ingen träff däremot fanns det en del studier under rubriken Sociologi. Studierna behandlade behandlingsrelationen och relationen lärare/elev, vilket inte har någon central roll i den här uppsatsen då den inriktar sig på samspelet eleverna emellan. En studie visade dock hur ett behandlingsprogram med stöd av vuxna ökar en positiv kontakt mellan eleverna då det gäller förmågan att kunna hjälpa och stötta andra kamrater i gruppen (Adalbjarnardottir, 1993). Då det inte besvarar den frågeställning som den här studien bygger på noteras det bara.

Utifrån frågeställningen och den grupp som studeras följer här intressanta forskningsdata som gäller pojkars förutsättningar till att skapa en identitet och att socialiseras in i samhället.

3.1 Identitet

Ungdomstiden handlar om att skapa en identitet. Eriksson menar genom sin utvecklingsteori att ungdomstiden handlar om identitet kontra rollförvirring (Hwang och Nilsson, 1996). För pojkarna på institutionen är de förändringar som de ställs inför en rollförvirring i sig. De tvingas leva i en ny situation med andra människor och underkasta sig en struktur och kultur som gäller i boendet.

Ahmadi (2003) skriver om begreppet andra och att det spelar en viktig roll i den process som leder till bildandet av en identitet. I begreppet andra ingår samhället och föräldrar vilka ska guida ungdomar in i vuxenvärlden. Att stå utanför lagen vilket är fallet för många av de omhändertagna ungdomarna och frånvaron av närvarande föräldrar skapar en osäkerhet för identitetsbyggandet. Den kanske allra viktigaste komponenten i bildandet av en identitet utgörs av kompisar och den roll man får i gruppen påverkar självuppfattningen. Jämnårigas inflytande är stort och allt tyder på att det blir allt viktigare för ungdomars val av livsstil och identitet (Berglund, 1998).

Ungdomstiden är en tid när man prövar sig fram mellan olika stilar för att märka ut sig och för att skapa en egen identitet. Källström (1991) skriver i ett kapitel i boken Att förstå ungdom - om livsstilens betydelse för identiteten att: identiteten skapas genom att märka ut sig som unik, att skilja ut sig från andra. Källström problematiserar också vår tids "kulturella friställning" där identiteten inte längre ses som given och där identiteten blir ett problem vilken ständigt måste modifieras och omprövas. Det finns alltså ingen given struktur för pojkarna att identifiera sig med utan de hänvisas många gånger till den gängkultur som råder på gatan för ungdomar med en identitet utanför samhällets givna normer.

För de institutionsplacerade pojkar som är första eller andra generationens invandrare kan identitetsformandet bli mer komplisserat då olika tros- och värdesystem ska internaliseras. Individens identitet är formad av den kultur eller miljö där den har formats genom sociala konstruktioner av värdesystem, trossystem och livsstil (Ahmadi, 2003). Här får pojkarna spela olika roller beroende på i vilket sammanhang de befinner sig i och de måste integrera olika värde- och trossystem. Många av de institutionsplacerade pojkarna kommer från andra kulturer och måste internalisera hemlandets kultur, den svenska kulturen och därtill den institutionskultur som råder på institutionen.

3.2 Socialisation

Den utvecklingspsykologiska synen på socialisation med oidipuskonflikten där pojkar tydligare separeras från modern genom olikhet skapar en identitet friställd modern vilket ger pojkar en självständighet (Bjerrum, Rudberg, 1991). Författarna menar att pojkar blir varse att de är hänvisade till sig själva genom olikhet med modern och utvecklar en självständighet tidigare än flickor. För många av pojkarna har separationer varit ett återkommande tema i livet vilket gjort att de mer än andra socialiserats att klara sig själva.

Berglund (1998) skriver i sin avhandling om problemungdomars manliga projekt- att bli sin egen, och påvisar pojkarnas behov av att "själva" skapa sin identitet. När det råder brist på goda manliga förebilder skapar man sin egen förebild. Detta sker utanför familjegemenskapen och för sökandet efter erkännande är kamratrelationerna viktiga. Det handlar om att kontrastera sig emot det kvinnliga för att bli man. Speglingen sker gentemot andra män som blir viktiga i projektet i att bli man. I denna process är de andra pojkarna i gruppen viktiga och de får alla tillmätas olika roller för att kunna utkristallisera vad en riktig man bör vara och göra. Det gäller att skilja ut sig från dessa kvinnliga egenskaper vilka ses som ett hot för bildandet av en manlighet.

Löfgren och Norell (1991) menar att det har blivit svårare att bli vuxen. De unga påläggs ett ansvar att inte bara lyckas de ska också veta vad de ska lyckas med. Han menar att budskapen under uppväxten är motstridiga och normer blir svåra att förena vilket leder till att det blir svårt att urskilja gott från ont, rätt från fel och möjligt från omöjligt. Att många av pojkarna tidigt tvingats ta ett, för sin ålder, alldeles för stort ansvar ska tilläggas med små chanser att påverka levnadsförhållandena. Att tvingas leva under förhållanden som inte alltid har varit gynnsamma kan upplevas som en orättvisa som inte går att förändra och genom det begränsas möjligheterna och tron på en god framtid. Vägen till ett kriminellt liv kan då bli kort och ses som en möjlighet.

3.3 Goffmans studier om Stigma

Den forskning som jag finner intressant för min studie är Goffmans (2005) forskning om det som han benämner Stigma. De stigma han beskriver handlar om psykiska, fysiska eller sociala avvikelser. Att leva med ett stigma handlar om att hålla på en viss norm och att tillämpa den. Han menar att de stigma som beskrivs inte handlar om egenskaperna i sig utan snarare om relationer. De beskrivs som en relation mellan attribut och mönster i samspelet.

Goffmans forskning visar att de stigmatiserade lever med en virtuell skenbild av sig själva. Den bild som skapas bekräftas av andras kommentarer som befäster synen. De avvikande personerna blir också ofta föremål för en rad "hjälpare" som ytterligare befäster synen som avvikande. Ett problem som framkommer kring stigma handlar om var den stigmatiserade har de "andra", de "normala". Den avvikande brottas alltid med vad de andra tänker om honom vilket gör skam till ett centralt begrepp i studierna om avvikelser. Detta medför att den stigmatiserade håller sig undan alternativt upplevs för påträngande vilket skapar en ambivalens för individen.

Goffman problematiserar diskrepansen mellan individens virtuella identitet och den faktiska identiteten, hur den sociala identiteten ser ut i förhållande till andra. Den stigmatiserade avskärs från samhället och får representera sin kategori. För individen uppstår ett problem med att förena andras stigmatiserade egenskaper med sig själv vilket han menar beror på

bilden/skenbilden av den stigmatiserades bild sig själv. Detta skapar en ambivalens i kontakten med andra mellan samvaro och avvisande, normalitet och avvikelser.

3.4 Sammanfattning

Tonårstiden i sig utgörs av rollförvirring. Andra ses som viktiga för identitetsbildandet där jämnårigas inflytande är stort. Livsstilens betydelse för identiteten handlar om att skilja ut sig från andra som unik. Identiteten idag ses inte längre som given utan måste omförhandlas vilket hänvisar ungdomar till gängkulturer vilket kan utgöra en än mer problematisk realitet för ungdomar som måste integrera olika tros- och värdesystem. Brist på manliga förebilder skapar egna förebilder kring manlighet vilka speglas och bekräftas mot jämnåriga. Unga påläggs idag genom motstridiga budskap fler valmöjligheter och ett ansvar att tidigt i livet veta vad de ska välja vilket gjort det svårare att bli vuxen.

4. Metodkapitel

4.1 Studiens uppläggning och genomförande

Uppsatsen tar sin utgångspunkt i en *kvalitativ metod* och bygger på en *fallstudie* där en grupp institutionsplacerade pojkar observerats. Enligt Merriam (1994) är kvalitativa forskningsstudier inriktade på insikt, upptäckt och tolkning snarare än hypotesprövning vilket svarar mot uppsatsens syfte och problemformulering. Vidare syftar metoden snarare på att upptäcka fenomen än att bevisa dem vilket bättre förklarar och skapar en förståelse för en speciell företeelse i en grupp genom en *deskriptiv* tolkning vilken bygger på en strävan efter en fullständig och omfattande beskrivning. Genom att göra en fallstudie kan det specifika i gruppen studeras och beskrivas utifrån en fördjupning och en helhetsinriktad förståelse. Fokus för val av en fallstudie är att skaffa sig djupgående insikter om en viss situation och studera företeelsen utifrån ett processtänkande snarare än ett resultatstänkande (Merriam, 1994). För studiens syfte att förstå roller och positioner har en *deduktiv* ansats valts för att tolka resultatet. Mot bakgrund av en eller flera teoretiska analysbegrepp kan data genomlysas och finna möjliga och kreativa tolkningar i att förstå den mening som data uttrycker (Larsson & Lilja, 2005).

4.1.1 Observationer

Då studien fokuserar på att studera positioner och roller i gruppen har datainsamlingen gjorts genom direkta observationer. Direkta observationer avser att studera fenomen utan inblandning eller deltagande i verksamheter eller grupper (Svenning, 2003). Metoden valdes för att så lite som möjligt påverka samspelet i gruppen. Genom att endast observera gruppen och registrera det som verkligen händer minskar risken för att förförståelsen och förväntningar ska styra resultaten (Merriam, 1994). Observationerna gjordes under åtta dagar och genomfördes dagtid under lektionstid och på raster. Observationerna gjordes både i helklass och i halvklass då klassen delades. Första dagen informerades eleverna om uppsatsens syfte och att gruppen skulle studeras utifrån observationer där jag som forskare inte skulle delta utan just bara observera elevernas samspel. Eleverna informerades också om att detta föranledde att jag som observatör inte heller skulle svara på frågor. Observationerna gjordes från en plats i mitten av klassrummet för att även kunna studera ansiktsuttryck och blickar. På raster gjordes observationerna stående intill gruppen. Anteckningar fördes konsekvent under lektionstid. Även rasterna i skolan antecknades direkt medan några raster på avdelningen antecknades efter rasten av praktiska skäl. Förutom att studera funktioner, roller, positioner och normer specifika för gruppen studerades också gemensamma intressen, likhet eller grupperingar och allianser av olika slag. Merriam (1994) har utarbetat ett observationsprotokoll av kategoriseringar av vad som bör observeras. (Se bilaga.) De kategoriseringar Merriam ställer upp handlar om att studera miljön, deltagarna, aktivitet och samspel, frekvens och varaktighet samt svårfångade situationer vilket ligger till grund för observationerna. Då uppsatsen har en deduktiv ansats har också begrepp från teorin beaktats i observationerna. När det gäller roller har åldersroller och prestationsroller studerats liksom rollkrav, rollattribut och rollkonflikter. Utifrån normer har förväntningar och sanktioner i form av ogillande eller gillande studerats. Observationerna har också beaktat positioner utifrån status och ledarskap. För att få en så heltäckande bild av gruppens interaktion som möjligt har strävan varit att anteckna alla situationer för att inte missa väsentliga delar av interaktionen eller mönster i samspelet som för tillfället ligger dolt och som är möjligt att upptäcka efteråt.

De observationer som resultatbegreppen bygger på utgörs av typiska och frekventa situationer.

4.1.3 Urval

Eftersom kvalitativa studier används i exemplifierande syften är alltid urvalet selektivt i en kvalitativ undersökning (Svenning, 2003). Att studien genomfördes på just denna institution utgörs helt enkelt av tillgängligheten genom min tidigare erfarenhet och av det faktum att den gjort det möjligt att få komma in i klassrummet och studera gruppen då obehöriga inte har tillträde. Att jag arbetat på institutionen har gett mig flera fördelar. Att jag har tillgång till klassrummet beror på min erfarenhet av arbete med dessa ungdomar och genom det släpps jag på så sätt in i verksamheten på grund av att jag är väl bekant med regler och rutiner vilket gör min närvaro lättare att hantera. Att jag känner till lokaler gör också att jag rör mig mer naturligt i gruppen och på så sätt blir också insamlandet av data mer lätthanterligt. Gruppen som studien bygger på består av fem pojkar i högstadieåldern i åldrarna 12 till 17 år. Eleverna är omhändertagna med stöd av Lagen om särskilda bestämmelser om vård av unga. De bor på en av institutionens behandlingsavdelningar och går i samma klass. Valet av grupp är gjort av den pedagogiska ledaren på institutionen.

4.1.2 Analysförfarande

En kvalitativ analys bör ha "täta" eller omfattande beskrivningar och resultatet bör särskiljas de tolkningar som presenteras (Larsson och Lilja, 2005). Resultatet presenteras med de begrepp som observationerna bygger på vilka sedan analyseras och sammanfattas. Dessa presenteras och kommenteras i slutdiskussionen.

4.2 Validitet, reliabilitet och generaliserbarhet

Validitet handlar om trovärdigheten i en undersökning (Merriam, 1994).

Beslutet att inte använda intervjuer där frågorna kan ställas på ett sådant sätt att de påverkar resultatet ökar validiteten i uppsatsen eftersom det som faktiskt utspelar sig i gruppen och inte det som förväntas uppträda är det som framkommer som data. Taylor och Bogdan menar att intervjudata är en andrahandsredogörelse för något, medan en observation är en direkt erfarenhet (Merriam, 1994). Att inte delta i gruppen utgör en god grund för en hög validitet då observatören inte påverkar gruppens samspel mer än nödvändigt genom deltagande i grupprocessen. Svenning (2003) menar att ett aktivt deltagande i forskningsprocessen kan vara negativt eftersom man genom deltagandet kan verka för en förändring i den studerade gruppen.

Validiteten ökar utifrån att så många situationer som möjligt observerats och antecknats genom min strävan efter att ge en bra, begriplig och trovärdig bild av ungdomarna och olika skeenden. Respondenterna kan inte läsa uppsatsen men mitt mål har varit att även de själva ska kunna instämma i min analys.

Reliabilitet handlar om noggrannhet och att man mäter det som avses att mäta (Merriam, 1994). Utifrån syftet att observera roller och positioner i gruppen och att sedan analysera resultatet utifrån samma begrepp är reliabiliteten hög då begreppen möjliggjort ett klart och tydligt fokus under hela skrivningsprocessen. Då målet med observationerna var att få med så mycket som möjligt observerades allt utifrån det som var möjligt att observera. Anteckningar fördes konsekvent för alla situationer och genom det utelämnades inga data. Genom att alla observerade anteckningar först analyserades kunde de resultatbegrepp som resultatet bygger

på ta form utan att några mönster eller situationer i gruppen utesluts vilket ger resultatet en hög reliabilitet då all insamlad data ligger till grund för resultatet. Här får de detaljerade observationerna utgöra en god grund för noggrannheten av det som observerats och sägas öka reliabiliteten i undersökningen. En *deskriptiv* ansats innebär att den företeelse man studerat är omfattande och ”tät” vilket innebär en fullständig och bokstavig beskrivning av det som studerats (Merriam, 1994).

På frågan på vilket sätt den studerade gruppen är representativ för liknande grupper är svårt att uttala sig om men det finns inget som pekar på att det inte skulle kunna vara generaliserbart. Utifrån min egen förståelse kan jag heller inte säga att den studerade gruppen inte skulle kunna vara generell för liknande grupper.

4.3 Etiska överväganden

Samhället och samhällets medborgare har krav på att forskning bedrivs där kunskaper och metoder utvecklas och fördjupas. Detta ställer också ett krav på att individer skyddas i forskningen. Uppgifter får inte insamlas så att personer utsätts för fysiskt eller psykiskt lidande och inte heller utsätts för förödmjukelse eller kränkning. Det handlar om fyra huvudkrav. Informationskravet ska se till att forskaren informerar de berörda om forskningens syfte. Samtyckeskravet ska se till att deltagarna själva ska ha rätt att bestämma över sin medverkan. Konfidentialitetskravet ser till att uppgifter förvaras så att obehöriga inte har tillträde till dem. Och slutligen ska uppgifter om personer endast användas till forskning. Detta kallas nyttjandekravet (Vetenskapsrådet, 1991). Elevernas identiteter är skyddade liksom andra uppgifter som skulle kunna röja deras identitet. Ortsnamn har i de fall då elevens identitet skulle kunna spåras inte namngetts. Under observationerna har en mycket passiv och lågmäld attityd intagits för att eleverna inte ska känna sig utpekade varken som grupp eller som individer. Tillåtelse till forskningen har getts av institutionschefen som kontaktat avdelningscheferna som i sin tur gett tillåtelse för forskningen genom godkännande av föräldrar eller annan ansvarig. Uppgiftens syfte att titta på roller och positioner i gruppen har alla berörda informerats om.

5. Analys av resultat

Kapitlet börjar med en kort beskrivning av personerna i den observerade gruppen.

5.1 Presentation

Eleverna är beskrivna utifrån observerade förhållanden av roller och positioner där utmärkande drag kring företeelser, attityder eller klädstil redovisas.

Sonny går i nian och är född i Sverige i en mellanstor stad. Sonny är raggare och klär sig med skjorta, väst, myggjagare och håret kammat på typiskt sätt. Kammen förvarar han i bakfickan. Sonny håller en låg profil i gruppen, finner sig i det mesta. Han anpassar sig i gruppen och försöker samtidigt hålla sig lite utanför gruppen. Sonnys intresse är bilar.

Ali går i åttan och har sitt ursprung från Irak. Ali har växt upp i en förort i en mellanstor stad i Sverige där han också har sitt "gäng" som han bekänner sig till. Han klär sig vanligt med jeans/joggingbyxa och tröja. Ali söker mycket kontakt och är socialt aktiv. Han pratar mycket och tar utrymme i gruppen både verbalt och fysiskt och har lätt att uttrycka sina impulser.

Mattias går ett extra år, förberedande för gymnasiet. Han är född i Sverige. Hans stil är rockig. Mattias klär sig i jeans och T-shirt. Han har polisonger och en piercing under läppen. Håret är välkammat och han har polisonger. Mattias har tidigare tillhört ett "gäng" med rasistiska åsikter. Han håller en relativt låg profil i gruppen men han bryter igenom ibland med diverse upptåg och kommentarer. Mattias har diabetes.

Adam går i nian. Hans ursprung är okänt men han talar flytande svenska vilket talar för att han växt upp i Sverige. Adam klär sig medvetet och har ett stort gnistrande örhänge i det ena örat. Adam är den elev i klassen som bäst klarar självständigt arbete. Han söker kontakt men visar också tydligt att han ibland vill vara själv. Adam har en god och snabb fysik vilket gör honom till "bollkung" på rasterna.

Jim går i sexan. Han är född i Sverige och uppväxt i en förort utanför en storstad. Han klär sig inte på något utmärkande sätt förutom att han går i trasiga skor. Jim är uttalat verbal och söker mycket kontakt. Han är också mycket fysisk och har tydlig impulsgenombrott vilket gör att han rör sig mycket. Jim är mycket påhittig och står för många typer av upptåg.

5.2 Resultatets uppläggning

Observationsdata beskrivs utifrån de begrepp resultatet uppvisar utifrån interaktionsmönstren i gruppen. Därefter följer en analys och sammanfattning av analysen.

5.3 Flyktig kontakt

Det som framkommer i observationerna är att gruppen interagerar på ett *flyktigt* sätt. Den flyktiga kontakten kännetecknas av att eleverna söker kontakt *sporadiskt* och att den inte heller är varaktig. De utmärkande i gruppens samspel handlar om att kontaktförsök tenderar att initieras genom utfall av olika slag. Kontaktsökandet sker också genom fysiska utspel vilka inte alltid leder till något *gensvar*. Observationerna visar att kontakten i gruppen sker genomgående på ett flyktigt sätt och gäller för alla eleverna. Den flyktiga kontakten påvisas

av att det inte uppstår några längre samtal utifrån de kontakter eleverna söker och att kontakten inte heller är varaktig. Adam och Mattias kan söka kontakt med de övriga genom korta kommentarer eller genom att ställa frågor vilket ändå inte föranleder något längre samtal. Under lektionstid söker Ali och Jim ofta kontakt med varandra för att påverka lektionens utformning eller förlopp. De söker kontakt för att uppmuntra olika aktioner mot läraren men de söker också stöd för sina aktioner av varandra för att påverka lektionens utformning. Sonny håller sig mest för sig själv. Observationerna visar att han sällan svarar på de andra elevernas kommentarer som är riktade mot honom, inte heller hakar han på för att påverka lektionen genom sanktioner mot läraren eller andra elever. Mattias och Adam kan även de ge stöd till den som provocerar men håller sig oftast för sig själva.

Rasterna i skolan tillbringar eleverna ute. Mattias, Sonny och Ali brukar först röka men står sällan tillsammans utan en bit ifrån varandra. Adam och Jim brukar spela basket, innebandy eller fotboll. De spelar dock motvilligt tillsammans utan helst *var för sig* där den grundläggande målsättningen handlar om att kontrollera bollen så att de andra inte kan ta den. Ofta spelar de bollen mot planket eller basketkorgen. Det förekommer sällan något aktivt passningsspel. Ändå står ofta hela gruppen slutligen i en ring medan en boll cirkulerar runt som slumpvis hamnar på olika ställen genom att skjutas mot planket eller basketkorgen. Den som står närmast brukar skjuta iväg den igen men Adam och Jim kan behålla den för eget bruk. Här får Adams bollkontroll demonstrera en rastsituation:

Adam har en innebandyklubba och en boll som han svingar upp men håller för sig själv. De andra står utställda utan klubbor förutom Jim som försöker ta bollen. Får tag på bollen som han snabbt drar iväg mot planket som genast då Adam återfår kontroll över igen. De andra står som i en stor ring, avvaktande, beredda att ta bollen om den skulle komma mot dem. Ingen söker någon kontakt eller säger något förutom några försök från Ali och Jim att ta bollen. Adam har kontroll över bollen och ropar "Sluta!" till dem som försöker ta den.

Många *kontaktförsök* genom kommentarer får sällan något *gensvar* vilket gäller för hela gruppen. Jim och Ali ger synpunkter på saker och företeelser vilket sällan leder till någon konversation. Många kommentarer uttrycks mer som påståenden än kan liknas vid frågor vilka ofta *ignoreras* av de andra. De har inte heller alltid någon tydlig adressat utan slängs ut i luften. Andra kommentarer kan handla om personernas egenskaper vilka ignoreras alternativt leder till aggressiva försvar eller offensiva ordväxlingar. Adam är den elev som frågar mest men det utvecklar sig inte till några längre samtal. Sonny mumlar ofta kommentarer som är svåra att höra och som också ignoreras av de andra.

Alla pojkarna gör olika *kontaktförsök* med olika typer av *fysiska utspel*. Det handlar om utfall med till exempel ljud för att kalla på uppmärksamhet eller att röra vid varandra avsiktligt eller oavsiktligt vilket kan utmynna i hetsiga förebråelser. Här får Mattias illustrera hur han söker kontakt mitt under pågående lektion:

Mattias kommer gående mot Jim och måttar en spark mot Jims ansikte där han sitter. Flinande vänder han sig om och vänder upp baken mot Jim. Jim flyger upp men läraren bryter för rast.

Under fika- och lunchraster på avdelningen flyttar sig eleverna runt till synes utan något särskilt mål. De går in på sina rum, ut igen, pratar lite med personalen, går iväg, kommer tillbaka. De söker sällan varandra mer än för att ge *korta kommentarer* av olika slag. Ali och

Jim står eller rör sig ofta runt personalen och pratar. De söker också fysisk kontakt med personalen. Efter en stund kan de gå iväg för att senare komma tillbaka. Adam och Mattias sitter oftast ner en stund vid fikabordet och pratar eller lyssnar på personalen men kan också dra sig undan till sina rum. Sonny sitter också med men går också ofta undan in på sitt rum. Här följer en situation som trots behandlarens insats inte leder till någon längre aktivitet eller samspel:

Eleverna rör sig runt på avdelningen. Sonny går in på sitt rum. De andra går in och ut från sina rum, går runt på avdelningen, pratar med personalen. Mattias, Ali och Adam sätter sig ner i soffan. Sitter ner en stund. Alla ställer sig snart upp igen och vandrar omkring på avdelningen.

Personalen plockar fram pingisrack. Adam och en behandlare spelar. Mattias, Jim och Ali sitter på bänken och tittar på. Det går några minuter så har de alla tre ställt sig upp och är ute och går runt på avdelningen igen. Adam och behandlaren avslutar efter ett kort set. Pingisracken läggs undan.

Analys

I analysen har ett antal teoretiska begrepp använts. Begreppen funktion och normer har sitt ursprung i den strukturfunktionalistiska rollteorin (Månson, 1998). Begreppen rollförväntningar och tvångsförväntningar utgår från Darendorfs rollteori (Svensson, 1996).

Utifrån ett funktionalistiskt perspektiv är rollerna mellan människor utformade för att skapa balans, ordning och stabilitet i det system de ingår i. Detta sker utifrån ett värdesystem som i det här fallet gruppen sätter upp. Här bygger värderingarna på pojkarnas syn på sin roll i klassrummet och synen på hur kontaktmönstren ska se ut och uttryckas. Den flyktiga kontakten mellan pojkarna kan då förklaras utifrån den *funktion* samspelet fyller för den värdegemenskap som råder i gruppen. För den här gruppen är det övergripande målet att under lektionen påverka undervisningen vilket då också blir syftet med all kontakt mellan eleverna och kan på så sätt förklara den flyktiga kontakten i gruppen.

Alla sociala handlingar är normativt reglerade vilket i den här gruppen kommer till uttryck genom att bland annat påverka lektionen. Att bryta in och inverka på lektionen kan i den här klassen sägas utgöra en *norm*. Normen bygger på de förväntningar individerna har av värderingar som gruppen samspekar under. För att upprätthålla normer sanktioneras handlingar med positiva eller negativa sanktioner. I den här gruppen sanktioneras olika inverkan på läraren och lektionen med gillande. Alla uppmuntrar dessa aktioner utom Sonny som ändå anpassar sig vilket på det sättet kan sägas stödja aktionerna genom att han accepterar dem. På det sättet får kontakten i gruppen en underordnad roll då den i det här fallet bara är till för att påverka lektionen.

Den flyktiga kontakten mellan eleverna kan också förklaras i utgångspunkt med pojkarnas roller i gruppen utifrån olika *tvångsförväntningar*. Här handlar det om formella förväntningar för individens roll som det överordnade samhället ställer upp vilka i det här fallet utgörs av den gällande skolordningen och lärarens roll som ledare. I skolan har läraren en överordnad roll där eleverna förväntas agera utifrån lärarens bestämmelser med utgångspunkt i utformade regler för både lektioner och raster utifrån en formell statusfördelning. Kontakten mellan eleverna blir på det sättet underordnad och sekundär i förhållande till kontakten med läraren och kan på så sätt förklara den flyktiga kontakten mellan eleverna.

Rollerna kan också ses i ljuset av de *rollförväntningar* eleverna har genom de förväntningar de har av hur interaktionen ska se ut. Dessa förväntningar bygger på gruppens egna föreställningar om vilka spelregler som gäller för den här gruppen. Spelreglerna är normativt reglerade utifrån att skapa balans och stabilitet i gruppen. Då kontaktmönstren i gruppen handlar om att skilja ut sig och hålla distans från de andra utgör den också en målsättning för samspelet i gruppen. Elevernas förväntade roller utifrån gruppens egna värderingar styr beteendet vilken i sin tur bestämmer hur kontakten eleverna emellan ser ut vilket i det här fallet leder till att kontakten blir flyktig.

Sammanfattning

Att påverka lektionen ses som en norm och fyller en funktion för att ta kontakt i gruppen. Rollförväntningar skapas dels utifrån samhällets formella förväntningar utifrån tvång men också utifrån gruppens egna informella förväntningar om hur de som aktörer förväntas agera. Då kontakten i gruppen handlar om att påverka lektionen är annan kontakt eleverna emellan sekundär vilket förklarar den flyktiga kontakten.

5.4 Flytande allianser

Observationerna visar att allianserna är *flytande* i gruppen. Med flytande allianser menas att allianser skapas för ändamålet att påverka gruppen och att de är flytande då de utformas i olika typer av konstellationer beroende på i vilken *situation* de utspelar sig. Observationerna visar att vissa typer av sanktioner bildar allianser men de koalitioner som bildas kan i nästa situation vara upplösta. Allianserna styrs ofta av tillfället vilket också gör allianserna *tillfälliga*. De utmärkande drag för allianser som observeras handlar om att ta kommando i gruppen eller att kontrollera situationer. Jim och Ali allierar sig ofta för att påverka lektionen. De uppmuntrar varandras aktioner genom att fylla i med olika kommentarer men också genom bekräftande gester som att skratta. De kan också avlösa varandra med fysiska rörelser i klassrummet då de båda har svårt att sitta still emellanåt. Genom att de fysiskt fyller i varandra med olika fysiska aktiviteter som påverkar lektionen kan det ses som en form av allians då de på det sättet samarbetar genom att de avlöser varandra. Adam och Mattias kan också ibland bekräfta olika aktioner och infall från främst Ali, som också ofta ber om dem, genom uppskattande gester som att exempelvis nicka uppmuntrande. Ali och Jim allierar sig ofta i sin attityd emot ”stället” som de kallar institutionen genom olika negativa uttalanden. Sonny initierar sällan några provokationer under lektionen och allierar sig sällan med någon. Här får Ali och Adam visa en situation i klassrummet som är typisk för att uppmuntra andras uttryck för att påverka lektionen:

”Eller hur är det här ett fängelse!” utbrister Ali.

”Ja.”, svarar Adam och flinar.

Sonny sitter med nedböjt huvud och pillar på något han har i sitt knä. Mattias plockar upp och ner papper ur sin bänk. Jim skruvar sig på stolen, liksom Ali. Läraren säger till flera gånger. ”Fan, få slava!” fortsätter Ali. Jim vänder sig mot Ali men säger ingenting. Lektionen fortsätter. Eleverna får uppgifter att arbeta med. Adam vänder sig efter en stund mot Ali och säger medan han flinar uppmunrande: ”Är det inte ett fängelse?” Ali får ingen chans att svara eftersom läraren bryter.

På rasterna brukar främst Jim och Adam ta kommando över fotbollen, basketbollen eller bandyklubba och bandyboll. Det händer att de försöker ta bollen ifrån varandra vilket utmynnar i korta sekvenser av spel. Ali gör också olika försök att få kontroll över bollen men allierar sig sällan med någon då det handlar om att kontrollera aktiviteten genom att *hålla de andra borta* från bollen. Mattias söker ibland kontakt med läraren och inleder samtal. Sonny står mest bredvid. Han gör inga försök att ta bollen men skjuter den snabbt ifrån sig om den skulle komma mot honom.

Adam allierar sig ibland med läraren då han går in i lärarens ställe och tillrättavisar de andra eleverna. Han kan också hålla med läraren och stötta lärarens markeringar mot olika aktioner som initieras av klasskamraterna. Ingen av de andra eleverna allierar sig med läraren. Adams allians med läraren riktar sig här mot både Jim, Ali och Mattias:

Läraren läser i en bok. Jim och Ali faller ut i diverse olika kommentarer utifrån infall från boken men också kommentarer om hur tråkigt det är. Läraren avbryter upprepade gånger och ger tillsägelser. Jim skruvar på sig. Ali drar i sin bänk. Mattias flamsar med när Adam vänder sig om och skriker: "Håll tyst nu, annars blir vi aldrig klara!" varpå eleverna tystnar för en stund.

Analys

Med utgångspunkt från rollteorin har begreppen position, normer och socialisation hämtats (Månson, 1998). Rollkonflikt, referensgrupp och positionssegment utgår från Darendorfs rollteori (Svensson, 1996)

Resultatet visar att de *positioner* som söks i gruppen handlar om att ta kommando och att kontrollera situationer i olika försök att positionera sig i gruppen. Positionsinnehavarens beteende bygger på normer och värderingar som ses som riktiga och sanna i gruppen. Att söka bekräftelse för sina aktioner genom allianser skapar på så sätt en möjlighet att positionera sig. Att få bekräftelse för olika initiativ i syftet att ta en position kan ses som det elementära i samspelet vilket förklarar varför allianserna är flytande.

En *position* innefattas av olika förväntningar för aktören. Förväntningarna utgår från de normer gruppen samspelar under. I denna fallstudie skapas positioner av olika tillfällen att ta kommando i gruppen. Då positionerna i gruppen ständigt omförhandlas i gruppen skapas också föränderliga allianser. De allianser som initieras i gruppen skapas utifrån de tillfällen som bjuds och blir på det sättet flytande. Adam tar kommando genom att alliera sig med läraren och skapar på det sättet en position i gruppen. På samma sätt försöker eleverna alliera sig med varandra för att ta kommando i gruppens olika aktiviteter. Ali och Jim gör en mängd olika försök att ta en ledarposition vilket sällan leder till någon bestående position i gruppen då nya försök att kontrollera situationer förändrar positionerna vilket i sin tur leder till flytande allianser.

Roller skapas utifrån förväntningar i en grupp där aktörerna upprätthåller de system de ingår i. *Referensgruppen* utgörs av de andra genom vilka rollen skapas. Resultatet visar att rollerna är föränderliga i gruppen. Aktören spelar inte alltid sin roll likadant. Detta kan skapa *rollkonflikter* i gruppen. Genom att ta olika utrymme i gruppen för olika situationer förändras aktörernas roller beroende på i vilken situation de utspelas. När rollerna förändras skapas också föränderliga allianser i gruppen vilket gör allianserna flytande mellan olika aktörer.

Individer *socialiseras* genom *normer* som bygger på att aktörerna följer de uppsatta spelreglerna i vilka gruppen samspelar. Att ta kommando i olika situationer kan i gruppen ses som en norm. Gruppmedlemmarnas handlingar föranleder olika typer av *sanktioner* som upprätthåller de normer som upprättats av gruppens medlemmar. Dessa kan vara både positiva och negativa. Att elevernas interaktion visar flytande allianser beroende på situation kan här förklaras utifrån de sanktioner som pojarna ger varandra i form av *ogillande*. Detta skapar en osäkerhet i gruppen då ingen säkert kan slappna av eftersom positionerna i gruppen ständigt ifrågasätts vilket också förklarar varför allianserna är flytande då de söks av olika aktörer för olika tillfällen.

De flytande allianser som resultatet visar kan också ses utifrån den *funktion* eleverna har för varandra. Gruppen utgör här den *referensgrupp* som eleverna förhåller sig till och fyller på det sättet en viktig funktion som motpol för det eleverna skiljer ut sig emot i föresatsen att ta kommando och kontrollera samspelet. Interaktionen i gruppen bygger då på den funktion eleverna har för varandra att skapa en identitet. Syftet för allianserna att få stöd för aktioner av olika slag har då som funktion att säkra positionerna vilket leder till att stödet söks vid de tillfällen som ges varför allianserna i gruppen blir flytande för olika tillfällen och söks av olika personer.

Eleverna agerar utifrån olika *positionssegment* vilket innebär att positioner har olika förväntningar beroende på vem som ställer dem. Här utgör lärarens och elevgruppens förväntningar olika segment då de ställer olika krav och förväntningar. Då Adam ibland allierar sig med läraren och ibland allierar sig med en elev utgör positionssegmenten olika förutsättningar att alliera sig vilket gör allianserna flytande för olika situationer utifrån vilka krav och förväntningar som ställs från olika aktörer.

Sammanfattning

Allianserna bygger på möjligheterna att positionera sig i gruppen vilka är föränderliga för olika situationer. Detta gäller också för de rollförväntningar som uttrycks för olika situationer vilket skapar rollkonflikter. Den norm som handlar om att ta kommando föranleder sanktioner mot andras försök att ta en ledarposition. De andra i gruppen fungerar som referensgrupp att skilja ut sig emot och får också utgöra det positionssegment som förväntningarna utgår från då också sanktioner uttrycks genom dem.

5.5 Flytande positioner

Positionerna i gruppen utmärks främst genom olika försök att ta plats och skapa utrymme i gruppen och genom olika försök att ta ledarrollen. Positionerna är *föränderliga* för olika situationer vilket gör att de på det sättet skapar flytande positioner i gruppen. Med *flytande positioner* menas att gruppens medlemmar inte har någon fast hierarkisk ordning. Gruppen har *ingen given ledare* då flera på olika sätt gör anspråk på att ta rollen. Adam, Ali och Jim gör ständigt olika försök att ta ledarrollen vilket kan lyckas för stunden men aldrig tryggas för en längre tid då nya insatser och försök tar över. Under lektionstid är det oftast Jim eller Ali som initierar flest försök att ta ledarpositionen. De är dock ingen av dem som lyckas hålla en position en längre tid då positionerna är föränderliga eftersom de ofta försöker överträffa varandra. Dessa försök från Ali och Jim sker genom att ta plats verbalt och att hela tiden kräva utrymme för olika uttryck, behov och åsikter.

De i det här fallet mindre verbala eleverna har små chanser att ta plats eller en ledarposition i gruppen. Sonny gör inga ansatser att ta någon ledarroll. Adam gör anspråk på ledarrollen under raster då han är den i gruppen som kontrollerar bollen och därmed också bollspelet mest. Adam gör också en del markeringar där han på olika sätt markerar mot de övrigas beteenden. I de fallen ser han sig själv överlägsen de andra där han försöker skapa en mer överordnad roll vilket sällan observeras ifrågasättas av de andra eleverna. Adam är också den som bäst lyckas arbeta självständigt vilket också skapar en möjlighet att *positionera sig*. Adam markerar i den här situationen mot Jim för att ta en överlägsen position:

Jim stör och bråkar och Adam går in i lärarens ställe och markerar: "Håll tyst!" Jim hämtar tejp som han grejar med. Adam tittar på honom med en dryg uppsyn, uppmanar honom att lyssna på läraren. Jim går fram och höjer ljudet på TV:n så det blir alldeles för högt. Både läraren och Adam säger till honom. "Kan vi komma igång med skolan nu?", undrar Adam trött, riktat mot Jim. "Jag tänker inte snacka engelska.", säger Jim. "Det räcker nu!", svarar Adam.

Mattias får ofta sitta ostört och jobba i ett annat rum vilket gör att han kan komma och gå i klassrummet lite som han vill. Detta ger honom en friare position vilken stämmer väl överens med målet i gruppen att skapa utrymme. Rasterna har de bästa förutsättningarna att ta plats och skapa utrymme genom att de erbjuder fler tillfällen och möjligheter att markera för att ta en *position* i gruppen. Ali kommenterar ofta de övrigas egenskaper och flinar och markerar på så sätt mot de andra eleverna. Jim skapar utrymme genom att han ofta är den som först responderar på olika företeelser i gruppen. Han är också ofta först med att ta bollen vilken han då får kontroll över vilket också gör att han kontrollerar bollspelet på rasterna. Mattias kan på olika sätt söka fysisk kontakt med de andra eleverna genom att helt enkelt stå väldigt nära eller bara komma nära någon när han går förbi vilket föranleder att han på så sätt tar fysiskt utrymme. Sonny brukar vara avvaktande under både lektioner och raster. Att ta plats och utrymme för de övriga i gruppen skapas på olika sätt för olika situationer. Observationerna visar att positioner tas genom markeringar mot de andra. Följande situation får illustrera ett exempel på hur pojkarnas samspel kan te sig genom olika försök att ta plats och utrymme för att positionera sig mot varandra. Situationen visar också hur positionerna snabbt *förändras* i gruppen:

Efter planlöst vandrande på avdelningen sitter nu alla pojkarna i soffan, även Sonny. Ali äter godis. Jim kommenterar Mattias och retas. Ali garvar. Ali kallar nu på Mattias uppmärksamhet: "Mattias?" Kastar godis på honom. Jim: "Han ska dö", skrattar han, fortsätter "Han får inte äta godis." Sonny mumlar något. Jim svarar direkt: "Du öppnar käften för mycket!" Sonny: "Nä!" Ali undrar om det finns nynazister. Frågar personalen. Jim hör inte. Bli trackad av Ali för att han inte fattar. Ali fortsätter: "Ta det lugnt me han. Han är bara 12 år.", hånar han. Mattias hakar då på Ali mot Jim: "Är du dum eller!"

Analys

Följande analys bygger på Darendorfs rollkonflikter och allmänna roller och roller utifrån prestationer (Svensson, 1996). Strukturfunktionalismens rollteori behandlar tilldelade roller

(Månson, 1998). Ledarpositionen belyses utifrån Angelöw och Johnssons (1990) gruppprocesser.

En position är förenad med ett visst beteende och att följa de normer som gruppen satt upp utifrån ett regelsystem som reglerar människors beteende. En *ledarposition* bygger på olika ledarskapskriterier som till exempel en god initiativförmåga. Att ta en ledarposition i den här gruppen är förenad med olika sätt att ta plats och skapa utrymme. Det gäller att komma så högt som möjligt i den hierarkiska ordningen. Det finns olika sätt att ta en position i gruppen för olika ändamål även om de inte leder till någon klar ledarposition. Alis, Jims och Adams olika strategier för detta ändamål gör positionerna flytande då ingen lyckas ta ledarrollen.

Rollteorin skiljer mellan "*allmänna*" roller och "*prestationsroller*" vilka ses som färdiga konstruktioner i den sociala verkligheten där individen ofta har litet att säga till om. Genom att Mattias är äldre än de övriga får han automatiskt en högre position i gruppen genom en *åldersroll* även om han aktivt inte söker någon ledarroll. Adam förvärvar en "*prestationsroll*" då han får en högre position på grund av att han är "*duktig*" i skolan. Genom dessa roller skapar båda en förutsättning att ta en hög hierarkiskt ordnad position i gruppen vilket kan leda till en ledarroll. Då positionsbefattningen varierar skapar de också föränderliga positioner för olika tillfällen vilket i sin tur gör positionerna flytande för olika tillfällen.

Rollteorin beskriver de *tilldelade roller* individen får vilka bygger på rollförväntningar från omgivningen. Rollerna styrs av gruppens uppgift, förväntningar och befogenheter. Ali och Jim påverkar inte bara lektionen de förväntas också göra det som exemplet ovan visar då Adam uppmanar Ali att gå igång igen. Gruppen skapar på så sätt sina medlemmars roller vilka här ivrigt påhejas av de andra eleverna utifrån de rollkrav som riktas mot olika individer. På samma sätt skapar gruppen också roller för dem som förväntas ge olika sanktioner. Dessa sanktioner kommer från olika håll i gruppen för olika situationer och följer inga klara mönster för individernas roller i gruppen som helhet vilket exemplen med Adam visar då han vid ett tillfälle ger en gillande sanktion för en situation som vid ett annat tillfälle ogillas. Att de tilldelade rollkraven varierar för olika situationer gör också positionerna flytande.

När rollerna är oklara och inte spelas på samma sätt i en grupp uppstår *rollkonflikter*. Då positionerna ständigt skiftar i gruppen förändras elevernas förutsättningar och skapar osäkra roller vilket då kommer till uttryck genom att rollerna oavbrutet förändras i gruppen. Rollerna kreeras utifrån att skapa en stabilitet och balans för ett visst sammanhang vilket i den här gruppen inte fungerar då rollerna förändras. Rollkonflikterna förklarar på så sätt de flytande positionerna i gruppen.

Sammanfattning

Interaktionen genomsyras av olika försök från olika personer att ta en ledarposition vilken nås genom olika prestationer utifrån olika förväntningar. Förutom individernas egna förväntningar kan också ledarrollen erövrats utifrån mer fasta roller som utgår från ålders - eller prestationsmotiv. När rollerna förändras utifrån olika rollkrav som ställs mot olika individer skapas rollkonflikter som upprätthåller gruppens flytande positioner.

5.6 Markeringar

Observationerna visar att gruppen samspelar under en mångfald av *markeringar*. Genom markeringar skiljer pojkarna ut sig och kräver respekt i gruppen. Markeringarna handlar om

att framhäva olika *ståndpunkt* i olika frågor och för att *uttrycka missnöje* genom hånfulla kommentarer och förminskningar av olika slag. De sker också för att på olika sätt visa upp sig och genom olika upptåg. Markeringarna kommer på olika sätt från alla i gruppen men det är Jim, Adam och Ali som står för de flesta markeringarna. Här är en situation för att markera ståndpunkt där olika religiösa utgångslägen får komma till uttryck under en nyhetsgenomgång där en översvämning i Indonesien diskuteras:

Jim kommenterar: "Gud gråter."

Mattias: "Snacka om det som finns."

Ali: "Snacka inte skit om Gud!"

Markeringarna handlar om att skilja ut sig och för att få respekt i gruppen för att skapa sig en position. Många markeringar har som syfte att framhäva sig som bättre. Det pågår en ständig jakt i gruppen för att hitta öppningar för att markera mot de andra i gruppen. Det handlar i det här fallet om *verbala markeringar* som främst kommer från Jim och Ali. Markeringarna styrs mest av snabba impulser men kan också vara planerade. De kan också komma till uttryck i *fysiska former* som i det här exemplet med Ali som markerar då Mattias råkar komma lite för nära när han ska hoppa över Alis ben för att sätta sig bredvid honom i soffan:

"Ta mig inte på håret!", skriker Ali mot Mattias.

"Det är respektlöst!

Ta mig aldrig på håret!"

Markeringar kan också vara uttryck för *missnöje* över lektionen eller mot någon i gruppen. Oftast sker missnöjesyttringar genom verbala markeringar men kan också visas på andra sätt. Hån och förminskningar mot de andra eleverna men också mot läraren är vanliga skäl för markeringar. Sonny markerar genom att inte svara på tilltal eller genom att inte delta i olika aktiviteter. Han kan då mumla ohörbara yttranden och på det sättet markera ut sig genom att inte delta. Markeringarna kan också komma till uttryck genom olika upptåg för att skoja även om det ändå sker för att markera. Sonny håller en låg profil i gruppen men markerar ändå vid några olika tillfällen. Här är en situation när han får tag på ett rep:

Sonny går runt i klassrummet med ett rep. Han går fram till Adam och låtsas hänga honom. Adam vänder sig om, ställer sig upp varpå de hamnar i en ordväxling med hot och förebråelser som snabbt dör ut.

Under rastsituationerna får många markeringar fritt utlopp. Det handlar om *verbala markeringar* men här finns också möjlighet att använda olika *fysiska uttryck*. Mattias och Sonny är dem i gruppen som markerar minst. Mattias står dock för en del markeringar av fysiska slag. Vid några tillfällen tafsar han till exempel de andra skämtsamt på baken. Jim är mycket fysiskt aktiv under rasterna och gör många markeringar av fysisk karaktär som bygger på snabbhet vilket gör att han tar över i många situationer. Adam är också fysiskt rörlig vilket han mest visar genom att hålla i bollen och kontrollera bollspelet. Här markerar Jim under en rast på skolgården mot Sonny:

Jim skjuter stenhårda skott mot planket. Trots att han står nära missar han målet flera gånger i sin iver att skjuta hårt. Han uppmanar andra att hämta bollen men ingen gör det. Efter en stund vänder han sig mot Sonny och låtsas skjuta ett hårt skott mot honom. Sonny duckar. Jim skrattar åt honom och drar iväg ett nytt hårt skott mot planket.

Analys

Med utgångspunkt i strukturfunktionalistisk rollteori är begreppen funktion, struktur, normer och sanktioner hämtade (Månson, 1998). Rollförväntningar och pliktförväntningar utgår från Darendorfs rollteori (Svensson, 1996). Positioner är belysta genom Angelöw och Johnssons (1990) skrifter om grupprocesser.

Gruppens samspel kan ses i ljuset av den *funktion* eleverna har för varandra. Deras handlingar identifierar den *struktur* som gruppens samspel bygger på. Här fyller markeringarna det syfte att upprätthålla gruppstrukturen som bygger på att skilja ut sig från de övriga vilket kan ses som målet för interaktionen. Eleverna skapar genom markeringarna en kontroll för sin position i gruppen och fyller en funktion för eleverna där de kan positionera sig emot de andra genom skapa en identitet friställd de andra.

Markeringarna har som mål att skilja ut sig för att *positionera sig* i gruppen. Främst handlar det om att visa upp sig som Ali, Adam och Jim visar och på så sätt ta utrymme i gruppen men det kan också visa sig som i Sonnys fall genom att han tar en position lite vid sidan av de andra då han ofta håller sig undan. Markeringarna kan ses som ett uttryck för olika hierarkiska nivåer i gruppen vilket ger pojkarna olika positioner. Ali, Jim och Adam gör tydliga anspråk på att ta en ledarroll och hamnar på så sätt högt upp i den hierarkiska ordningen medan Sonny och Mattias hamnar lågt på skalan med små chanser att ta en ledarroll.

Markeringarna för att skilja ut sig i gruppen kan ses utifrån de *rollförväntningar* eleverna har utifrån egna förväntningar. Roller kreeras utifrån sociala påbud liksom av egna förväntningar. Ali kräver respekt och skapar på det sättet en roll där han ser sig som överlägsen de andra. Adam ser sig som mer vuxen än de andra och genom att han är ambitiös i skolan kan han göra anspråk på att vara smart. Mattias kan ta en vuxenroll på grund av att han är äldst men kan också ta rollen som rolig genom sina upptåg. Adam och Jim tar roller som bollkungar. Sonnys roll som raggare skiljer ut honom från de andra och blir på så sätt en markering i sig. Elevernas egna rollförväntningar skapar olika sätt för att skilja ut sig genom att markera ut sig emot de andra.

Elevernas samspel följer den *norm* av uppsatta kriterier för gruppens samspel vilket här handlar om att markera för att skilja ut sig vilket kommer till uttryck genom att hålla fram sig själv genom att hålla tillbaka de andra. Här får markeringarna stå för olika *sanktioner*. Dessa sanktioner uttrycks både av gillande och av ogillande. Under lektionstid är markeringarna gillande för att ge stöd till dem som stör lektionen vilket alla utom Sonny gör. På raster är sanktionerna mer inriktade på omdömen och kommentarer med personliga utlåtanden om de andra med syfte att hålla tillbaka de andra. Den typen av markeringar gillas av de övriga utom Sonny. De ogillande sanktionerna uttrycks mest då någon tar utrymme vilket markeringarna har som mål att avvisa.

Eleverna samspelar utifrån att skilja ut sig och få respekt vilket leder till olika förväntningar i gruppen. *Pliktförväntningarna* handlar om att stänga individer ute från den sociala gemenskapen om individen inte samspelar utifrån gruppens förväntningar. Detta uttrycks i gruppen genom starkt ogillande. Markeringarna handlar om att trycka till och hålla tillbaka de andra vilket ofta sker när någon försöker utmärka sig men kan också ske utan sådana grunder. Sonny markeras ofta utan att han försöker kräva en position i gruppen eller för att han säger något. Detta kan förstås mot bakgrund av att han inte ställer upp på de förväntningar gruppen har för samspellet vilket gör att många sanktioner drabbar honom.

Sammanfattning

Markeringar fyller en funktion för att positionera sig. Dessa uttrycks dels för att ta en roll i gruppen men också för att positionera sig utifrån hierarkiska nivåer. Rollen skapas genom sociala påbud liksom av egna förväntningar. Elevernas beteenden sanktioneras genom markeringar vilka styr samspelsmönstren. Genom de pliktförväntningar som gruppen ställer upp utifrån normen att markera ut sig kan individer stängas ute från gruppgemenskapen.

5.7 Skilja ut sig

Resultatet visar att eleverna på olika sätt skiljer ut sig från varandra. Att skilja ut sig handlar om att visa sig *självständig* eller visa *tillhörighet* till en grupp genom att skilja ut sig mot en annan. Många sätt att skilja ut sig handlar om att skapa en identitet av självständighet och *oberoende* från de andra för att på så sätt skapa en position i gruppen. Att skilja ut sig sker också genom att skapa en tillhörighet vilket handlar om att skilja ut den egna gruppen mot andras. Observationerna visar att det sker genom att skilja ut sig som svensk eller som invandrare eller annan tillhörighet som exempelvis raggare eller gängmedlem. Att skilja ut sig emot det kvinnliga eller emot homosexualitet är också förekommande i observationerna. Ali skiljer ofta ut sig genom att ta ståndpunkt i en *vi mot dem* attityd. Han beskriver flera situationer som handlar om hans gäng och deras aktioner med polisens inblandning där han klart skiljer ut gänget mot polisen. Alis identitet som invandrare skiljer på samma sätt ut honom då svenskar tillhör de andra vilket blir urskiljaren i det här fallet. För Ali är detta ett återkommande inslag för hans yttringar. Även Mattias skiljer ut sig i en *vi mot dem* attityd och faller kommentarer utifrån sin erfarenhet från ett gäng med rasistiska åsikter. På samma sätt fast motsatt utgör invandrare *de andra*. Ali och Jim konfronterar här Mattias i ämnet vilket klart visar att Mattias byter föremål för dem han urskiljer sig emot. Situationen visar att målet kan skifta, det viktiga är att skilja ut sig vilket kan sägas gälla för alla i gruppen:

Mattias: "Jag ska köpa kängor."

Ali: "Varför ska du köpa kängor när du inte är rasist? Du kan lika gärna raka håret om du har sån där jacka."

Mattias: "Jag är inte rasist."

En diskussion följer med personal som menar att han själv har rakat huvud och går i kängor och menar att det inte betyder att han är rasist.

Mattias svarar: "Det är inte bara invandrare som är våldtäktsmän, de är svenskar också. Jag hatar våldtäktsmän!"

Sonnys mer lågmälda attityd fysiskt och verbalt är inget hinder då han skiljer ut sig från de andra genom att vara raggare. Hans attribut och urskiljare sitter i kläderna som markerar hans *tillhörighet*. Tillhörighet är viktigt för alla eleverna i gruppen vilket den här situationen under en lektion får exemplifiera:

För att fånga elevernas intresse tar läraren upp en av killarnas hemort vilket verkar vara väldigt intressant för plötsligt är alla pojkarna med i samtalen. Mattias utbrister i detta sammanhang: "Respekt" och lyfter armen. Alla kommenterar och klandrar varandras hemorter och försvarar sin egna i en hetsig ordström.

Några observationer visar hur respondenterna skiljer ut sig från det kvinnliga. Flera kommentarer som riktas mot *de andra* i gruppen gäller anklagelser om att vara homosexuell som här syftar på att inte vara en riktig man utan mer kvinnlig. Kommentarer av den här typen är inte ovanliga i gruppen men kommer främst från Ali. Den religiösa *tillhörigheten* kommenteras av Ali i flera olika situationer där han beskriver skillnader mellan den svenska kulturen och den kultur han själv härstammar från. Kulturen han själv representerar uttrycks genom religiösa utgångspunkter vilket skiljer ut den svenska kulturen från hans egen. Många situationer handlar om att försvara sin tillhörighet. Det kan vara gänget, den religiösa tillhörigheten eller gälla släkten. Försvaren är viktiga för Ali, Jim och Mattias medan Sonny och Adam inte markerar lika tydligt. Här få en situation med Ali och Jim visa att det handlar om att försvara sitt gentemot de andras:

Ali och Jim samtalar.

”Ska döda!, säger Ali. Olika personer med namn florerar i samtalet.

Ali: ”Ska slå dom! Om nån rör min kusin ska jag döda!”

Jim: ”Skulle ta en yxa.”

Ali: ”Jag svär på min mamma, jag ska döda dom!”

Analys

Centralt i följande analys är socialisationsprocessen utifrån Darendorfs rollteori (Svensson, 1996). Angelöw och Johnssons (1990) behandlar formella och informella normer. Roller och normer utifrån värdegemenskap och handlingsval är hämtade från Parsons rollteori (Månson, 1998).

Individuationsprocessen är viktig för den *roll* pojkar antar. Identiteten skapas av den bild individen skapar som till slut blir en integrerad del av personligheten. Målet utgörs av att skilja ut sig som självständig och unik. Rollen skapar här en identitet utifrån andras förväntningar och av individens egna. De har alla i gruppen olika strategier för att skilja ut sig men urskiljandet kan förklaras utifrån samma mål att skapa en identitet och genom det utforma sin roll som självständig och unik utifrån en bild olik andras.

I föresatsen att skilja ut sig kan identiteten formas genom den *socialisationsprocess* som handlar om att lära individer normer, beteenden och värderingar som sedan efterlevs genom att de upptas som sanna. Här får den grupp man bekänner sig till utgöra den socialisationskreatör som förklarar elevernas värderingar där tillhörigheten skiljer ut dem från andra. I det här fallet bekänner man sig till en grupp utanför institutionen vilket kan förklara varför eleverna i gruppen skiljer ut sig ifrån de andra i gruppen.

Att skilja ut sig sker för att visa eller skapa en gruppstillhörighet. Socialisationsprocessen skapar *positioner* utifrån olika identiteter. Det handlar då om tillhörighet till en viss grupp eller ett visst gäng som man uppfattar sig vara del av som till exempel raggare eller invandrare. Den position som eftersträvas formas och skapas med utgångspunkt för vilken identitet som eftersträvas. I gruppen eftersträvas positioner för att trygga en tillhörighet utanför gruppens gemenskap vilket gör att eleverna skiljer ut sig emot varandra.

Att försvara sin grupp eller den tillhörighet man bekänner sig till är vanligt och kan förstås utifrån de *normer* och värderingar som gruppen skapar. Aktören upprättar ett *handlingsval* utifrån en *värdegemenskap* av normer och värderingar. I det här fallet är inte normerna satta i den studerade gruppen utan i en grupp utanför institutionen och ses som viktiga för elevernas

individuella värderingar. För att ta ståndpunkt och visa tillhörigheten till den specifika gruppen är dessa värderingar viktiga och får på så sätt markera medlemskapet. Målet för markeringarna är att skilja ut de egna åsikterna emot de andras genom olika normer.

Genom samhällets *formella normer* och värderingar av lagar och förordningar utgör omhändertagandet en klar markering från samhällets sida som pojkarna tvingats underkasta sig genom att de tvingas till vård och behandling. Detta kan skapa en protest för individerna då de också tvingas bekänna sig till gruppen institutionsplacerade ungdomar. Detta skapar en utsatt position för pojkarna som kommer till uttryck i gruppen genom målet att skilja ut sig från de övriga eleverna genom att inte bekänna sig till den grupp man tvingats in vilket gör att de skiljer ut sig emot varandra.

Sammanfattning

Eleverna skapar genom en roll en identitet genom att skilja ut sig mot andra. Att skilja ut sig ses också utifrån en socialisationsprocess utifrån att skapa en tillhörighet. Genom normer och värderingar visar eleverna grupp tillhörighet. Tillhörighet till den studerade gruppen utgör inte ett mål för eleverna då det handlar om att skilja ut sig emot de andra i gruppen dels i en socialisationsprocess men också för att skapa en självständig identitet.

5.8 Provokationer som styr

Observationerna visar att provokationer styr samspelet i gruppen. Med provokationer menas de sätt som skapar möjlighet att påverka lektionen och gruppens interaktion genom att ta utrymme. Genom *kommentarer* och genom *fysiska uttryck* som att göra *ljud* av olika slag kan eleverna påverka lektionens utformning genom provokationer av olika slag. Provocerande markeringar ageras ut i syfte att kräva utrymme på olika sätt. Ett sätt är att kräva lärarens uppmärksamhet vilken erhålls genom tillsägelser för olika aktioner. Många sätt att utöva inflytande på lektionen observeras vara fysiska genom att flytta på bänken, göra skrappljud, trumma mot bänken eller sparka mot den eller att flytta sig runt i klassrummet med tillhörande utfall av olika slag. Många lektioner avbryts av *rörelser* och *ljud* och blir styrande för lektionens utformning men också för stämningen i klassen. Ett annat sätt att styra samspelet är att inte delta eller ignorera tilltal vilket också utgör en provokation som styr.

Att ta utrymme är ett sätt och få uppmärksamhet från både elever och läraren. Detta styr samspelet på olika sätt. Ordspråket: Den som gapar mest får oftast hela stycket blir här verklighet då mycket av lärarens uppmärksamhet fås genom att helt enkelt kräva utrymme. Observationerna visar att lektionen styrs av att läraren ständigt måste ta hänsyn till olika företeelser. Ali och Jim tar mest uppmärksamhet på detta sätt. Förutom att direkt på ett verbalt sätt ta utrymme förekommer också många fysiska uttryck som att hela tiden röra sig eller att vara *fysiskt aktiv* med annat då det föranleder uppmärksamhet genom tillsägelser från läraren. Detta gäller i olika grad för alla eleverna i gruppen. Ibland sanktioneras dessa aktioner med gillande av de övriga eleverna, ibland nonchaleras de men det leder ändå till att de får och tar utrymme.

Observationerna visar att läraren försöker knyta ihop pojkarnas intressen och behov i undervisningen för att motivera lärandet. Genom detta blir de som stör eller de som hörs mest styrande för lektionens utformning. Här är en situation när Ali hela tiden påkallar uppmärksamhet från läraren som aktivt försöker hålla lektionen flytande. När Ali ställer sig upp och börjar gå runt i klassrummet får han gå fram till tavlan och skriva istället:

*Läraren: "Ali gå och sätt dig... eller du kan gå fram till tavlan i stället."
Alis frustration övergår i förtjusning. Han går fram till tavlan och väntar ivrigt på att få skriva vilket han också så småningom får efter att läraren förklarat.
Mattias är delaktig i lektionen och svarar på frågor. Sonny har tagit upp kortleken igen och halvligger över bänken. Han visar inga tecken på att vara delaktig.*

Rastaktiviteterna på skolgården utgörs i första hand av bollspel av olika slag. Adam och Jim är *fysiskt aktiva* genom att de kontrollerar bollen och styr på så sätt rasternas aktiviteter. Målet är att kontrollera bollen och hålla den borta från de andra vilket skapar sanktioner för dem som försöker ta den. De fysiskt passiva pojkar har här ingen stor chans att styra samspelet. Lärarna bjuder ofta in de fysiskt mindre aktiva men genom att de fysiskt aktiva är först på bollen är de dem som bestämmer vem som har bollen och hur länge och om det överhuvudtaget ska spelas boll. Jim får illustrera en situation som tar utrymme från både rast och lektion:

Jim trixar och jonglerar med bollen. Tittar upp ibland för att kolla var han har de andra som står utplacerade på olika ställen. Sonny står böjd med ryggen åt och städar runt den gjutna askkoppen. Plötsligt dånar ett hårt skott mot Sonnys rygg. Två lärare reagerar starkt på händelsen och tar med Jim in på lärarrummet medan de övriga står kvar på gårdsplanen hela den resterande rasten och en del av nästföljande lektion medan lärarna försöker få Jim att förstå det allvarliga i händelsen.

Läraren försöker skapa arbetsro i klassen vilket ofta avbryts av elevernas olika aktiviteter som förutom att kommentera handlar om att göra *ljud* ifrån sig. Det åstadkoms genom att flytta på bänken, vira tejp, öppna och stänga en snusdosa eller bänkklocket eller hålla på med papper som åker fram och tillbaka vilket kan föranleda upprepade tillsägelser från läraren. De fysiska aktionerna står alla eleverna för medan de provocerande kommentarerna främst kommer från Ali och Jim. De verbala provokationerna styr undervisningen då de avbryter lektionen. Alla utom Sonny kommenterar aktivt under lektionens gång på olika sätt och påverkar på så sätt lektionen. Här påverkar Jim lärarens föresatser att få igång lektionen:

*Lektionen startar med tjafs från Jim som faller ut i olika kommentarer som "Varför!" när läraren instruerar pojkarna.
"Tror du jag är rädd eller?" när han får upprepade tillsägelser.
"Tror du jag golar?" osv.*

Analys

Följande avsnitt behandlar Goffmans rollteori utifrån rollen som en mask av omedvetna och medvetna roller (Goffman, 1959). Ledarpositioner utgår från grupprocesser från Angelöw och Johnsson (1990). Kanförväntningar beskrivs i Darendorfs rollteori (Svensson, 1996). Funktioner, normer och socialisation är hämtade från rollteorin utifrån Parsons strukturfunktionalism (Månson, 1998).

De provocativa signalerna där främst Jim och Ali kommenterar och påverkar lektionen kan förstås med utgångspunkt i förståelsen av den *mask* eller bild de har av sig själva. Masken representerar den bild vi har om oss själva som en slags image vilken bekräftas av andra och

integreras som en del av vår personlighet. Ali och Jim upprätthåller masken av att vara provokativa genom kommentarer och utfall av olika slag. Genom de andra elevernas gillande sanktioner för olika typer av aktioner upprätthålls den mask eller bild de skapat genom en image som provokatör.

Många impulsgenombrott leder till provokationer som påverkar samspelet. *Roller* kan ses som *omedvetna* vilket de impulsgenombrott visar som både Ali och Jim uttrycker i sina provokationer som ständigt bryter igenom och påverkar lektionen. Impulsgenombrotten förklarar då elevernas roller vilka styr och påverkar interaktionen i gruppen. Rollerna kan också ses som *medvetna* vilket observationerna visar då många provokationer handlar om att medvetet påverka interaktionen genom provokationer.

Att påverka lektionen kan sägas vara en *norm* i gruppen utifrån att individerna uttrycker *gillande sanktioner* för dem som utför dem. Normer upprätthålls genom sanktioner av olika slag vilket *socialiserar* individer genom att beteenden och handlingar blir accepterade i gruppen. Provokationer mot lektionen blir antingen uppmuntrade eller accepterade genom tystnad och anpassning vilket skapar utrymme för provokationerna. Att som Sonny markera ut sig genom att inte delta får här också sägas utgöra en provokation då han inte alltid deltar och samspelar med de andra under lektioner och rastaktiviteter. Genom att provokationerna inte sanktioneras med ogillande får de fritt utlopp och kan uttryckas fritt.

Samspelet i gruppen bygger på de *rollförväntningar* som råder i gruppen av att skilja ut sig gentemot de andra. *Kanförväntningar* i en grupp bygger på att man gör något utöver det vanliga vilket uttrycks med gillande och har en stor betydelse för beteendet hos olika positionsinnehavare. I gruppen skapar gillande sanktioner makt. Att skilja ut sig är ett mål för alla i gruppen och sker som resultatet visar på olika sätt. Urskiljandet utförs genom provokationer som eleverna agerar utifrån på olika sätt vilket skapar en möjlighet att ta utrymme.

De *ledarpositioner* som eftersträvas i gruppen handlar om att ta utrymme i gruppen. Den informella ledarpositionen kräver vissa egenskaper som eftersträvas i gruppen. Genom provokationerna kan eleverna skapa positioner där de får utrymme. Adam, Ali och Jim ständigt försöker ta ledarpositionen vilket kan förklara varför de flesta provokationerna kommer från dem. Då gruppen visar att de inte finns någon given ledarroll och hierarkisk ordning kan provokationerna ses som protester och frustration över att inte lyckas ta den position som så hett eftersträvas.

Eleverna fyller också en *funktion* för varandra i bekräftelsen av varandra. Gruppens funktioner fyller behovet av att upprätta ordning i gruppen eller systemet. I processen att skapa en identitet får de andra eleverna utgöra det som de skiljer sig emot vilket skapar oordning i gruppstrukturen. Att skilja ut sig emot de andra föranleder många markeringar vilket skapar frustration för eleverna vilket kommer till uttryck i de provokationer som eleverna ger uttryck åt på olika sätt.

Sammanfattning

Provokationer skapas utifrån en mask som provokatör genom en antagen roll utifrån medvetna provokationer vilken stötts av de andra. Normen att provocera kan fritt få utrymme genom gillande sanktioner mot dem som utför dem eller genom att provokationer står oemotsagda. Provokationer ses också som omedvetna då de ageras ut genom olika

impulsgenombrott. Rollförväntningar utifrån kanförväntningar att göra något utöver det vanliga föranledda av gillande sanktioner skapar provokationer för att ta utrymme och få makt. Provokationer uttrycks som protester för att inte lyckas ta ledarpositionen för dem som aktivt försöker och genom protester av frustration då gruppens struktur eller funktion ständigt rubbas.

5.9 Förnedring som maktmedel

Att ta utrymme och märka ut sig i gruppen visas genom att markera mot de andra i gruppen. Det sker konsekvent i gruppen med syfte att vinna respekt eller för att kunna påverka gruppen och utöva makt. Med förnedring menas här att *förminska* andra genom *kommentarer* eller genom *fysiska markeringar* vilket används som ett maktmedel. Ali observeras ofta kräva respekt från de övriga med förminskande och nedlåtande kommentarer för att märka ut sig. Jim uttrycker nedlåtande kommentarer genom att uppmärksamma speciella personliga egenskaper och förhållanden som exempelvis Mattias diabetes. Här får en situation under en pysseldag på avdelningen illustrera hur eleverna gärna markerar mot varandra genom att förminska varandra:

Alla pojkarna sitter i soffan. Ali äter godis. Jim börjar kommentera Mattias och retas. Ali garvar och kallar nu på Mattias uppmärksamhet: "Mattias?" Kastar godis på honom.

Jim: "Han ska dö", skrattar han, fortsätter: "Han får inte äta godis."

Sonny mumlar något.

Jim direkt: "Du öppnar käften för mycket!"

Sonny: "Nä."

Alla elever observeras använda *förminskningar* mot andra vid olika tillfällen. Adam, Jim och Ali gör det mer högljutt än Mattias som använder det i ett mer skämtsamt syfte. Sonny är den elev som får ta emot mest kommentarer av *förnedring* i gruppen. Han markeras stundtals hårt av Jim och Ali. Adam gör också tydliga markeringar mot honom. Mattias kommenterar däremot sällan Sonny. Kommentarer syftar till att förminska och sker av de mest skilda anledningar. Ali och Jim skyller ofta ifrån sig på Sonny då de får tillsägelser. Läraren går in emellanåt och försvarar Sonny mot de andra. Sonny själv svarar genom att mumla något, ofta ohörbart. Kommentarer med avsikten att förminska kan exempelvis uttryckas som provokativa frågor som i den här situationen:

Jim: "Visst är det fel på raggare? Raggare kan bli dödade."

Sonny: "Det är bara sjuka personer som går runt och mördar."

Jim: Raggare kan inte ens mörda. Jag hatar raggare! Har alltid hatat raggare! Läraren bryter och frågar Jim om han vill bli kompis med Ali. Ali blir då irriterad. En hetsig diskussion uppstår.

Läraren: "Du försöker visa att du är störst och får bestämma."

Ali blir ännu mer irriterad och ropar riktat till Sonny: "Gör jag nåt, Sonny!?"

"Nej", svarar Sonny. "Du pratar om raggare...", svarar han trevande.

Ali: Har jag mobbat dig idag!?"

Sonny: "Inte idag."

Läraren: "Märker du inte att Jim gör saker för att du ska bli nöjd?"

Jim: "Va fan!"

Personal: "Svär inte, Jim."

Jim till läraren: "Varför har du blivit så tjugig, det var du inte innan Ali kom hit."

Alla eleverna enas om att läraren är tjugig.

Mattias avslutar diskussionen: "Det blir så när man är gammal."

Ogillande kommentarer används i gruppen med syfte att *förminska* och *förnedra* andra i gruppen. Alla elever får motta olika typer av förminskande kommentarer. Ogillande kommentarer är ett återkommande inslag, även mot läraren. Som resultatet visat på tidigare är det just mot läraren som de tydligaste allianserna bildas. Jim och Ali kommenterar ständigt läraren. Jim går ofta in för att påverka lektionen medan Ali direkt förnedrar läraren genom att exempelvis ifrågasätta hans kompetens. Mattias kan genom att ta utrymme påverka lektionen men brukar inte använda förnedrande kommentarer till läraren. Sonny observeras aldrig säga någon förnedrande kommentar mot läraren. Adam har en mer ambivalent hållning till läraren då han kan alliera sig med läraren emot de andra eleverna samtidigt som han kan markera mot läraren med förnedrande kommentarer. Här är en situation där Adam kräver respekt och tillrättavisar två lärare som båda samtidigt råkar svara på hans fråga:

"Det räcker med en lärare!", tillrättavisar Adam. Den ena läraren går i väg med ett "Jag är faktiskt intresserad" medan den andra läraren visar hur han ska göra.

"Förlåt, då!", säger Adam till läraren för att han inte förstod.

"Du behöver inte be mig om ursäkt", svarar läraren.

"Eller så ska du be mig om ursäkt!" säger Adam.

Analys

I detta avsnitt är roller och rollförväntningar hämtade från rollteorin utifrån Parsons strukturfunktionalistiska teori (Månson, 1998). Normer och positioner utifrån ledarskap kommer från Darendorfs rollteori liksom kanförväntningar (Svensson, 1996).

Då resultatet visar på en flyktig kontakt kan elevernas *roller* i gruppen förklara de förnedrande kommentarerna genom att de helt enkelt inte byggt upp någon varaktig kontakt och på så sätt inte heller uppmuntrar den. Rollerna styrs av gruppens uppgift, förväntningar och befogenheter. Eleverna samspelar då inte för att bekräfta varandra utan snarare som resultatet visar skilja ut sig ifrån varandra vilket här kommer till uttryck genom negativa kommentarer för att skilja ut sin roll i gruppen.

Eleverna skapar också roller för att visa vem de är. Här får olika aktioner visa vad de kan genom *kanförväntningar* som rollerna befästs med. Kanförväntningar handlar om att göra något utöver det vanliga för att visa upp sig i gruppen och sker då genom att ta en utmärkande roll som också uppmuntras av de övriga. Här blir förnedringarna ett uttryck för att ta kommando i gruppen. Då det för pojkar är viktigt att få respekt och kunna utöva makt blir markeringarna en möjlig väg för det genom att visa sig som bättre än de andra.

Att ta en *ledarposition* handlar om makt för att ta en position så högt upp i den hierarkiska ordningen som möjligt. Ledarskapet kan ha olika karaktär. Här eftersträvas ett mer auktoritärt ledarskap. För att klättra upp på den hierarkiska stegen blir kontakten eleverna emellan angelägen att hålla de andra så att säga under sig. De förminskande och förnedrande kommentarerna utgör då en förutsättning för att ta en högt rankad position i gruppen. Det pågår en ständig förhandling om ledarrollen vilken Ali, Adam och även Jim gör anspråk på

vilket också då förklarar varför de använder förnedring som maktmedel mer uttryckligt än de övriga.

Sonny gör inga anspråk på att *positionera* sig högt i någon hierarkisk rangordning vilket heller inte skapar några förutsättningar för att få en sådan position i gruppen utan snarare upprätthåller honom som lägst rankad på den hierarkiska skalan. En ledarroll kräver olika egenskapskriterier som exempelvis begåvning och att personen har något slags prestationsmotiv. Att Sonny inte aktivt deltar eller tar utrymme skapar inga förutsättningar att ta en ledarposition vilket också visar att prestationsrollerna är viktiga för att ta en ledarroll. Här utgör hans position en möjlighet att för de andra att ta mer plats och utrymme i syftet att förminska och förnedra.

Gemensamt för alla eleverna är att de på olika sätt kommit i kontakt med rättssystemet vilket också skapat en *roll* av utanförskap genom samhällets sanktioner då de alla blivit omhändertagna och tvingade till vård. Här utmärks rollen genom samhällets förväntningar. Den roll av avvikande beteende eller utanförskap detta skapat uttrycks just genom att vara avvikande vilket här också får konsekvenser i gruppen då de uttrycks gentemot varandra. Rollförväntningar framträder då genom att vara emot de övriga vilket ageras ut genom sanktioner av förnedringar mot de andra.

Normen för den här gruppen av att skilja ut sig från de övriga uttrycks genom att markera att man klarar sig själv och att man är självständig och därmed oberoende av de andra. Normen är här informell vilket handlar om oskrivna regler för olika beteenden och hur de accepteras i ett visst sammanhang. Att då alliera sig med andra och ha en positivt bekräftande syn på varandra skulle kunna ses som en svaghet för eleverna i gruppen i målet att vara självständig. Det gäller då att markera mot de andra för att befästa rollen av att vara autonom vilket då sker genom förnedring för att tydligt visa sin självständighet och oberoende av de andra.

Sammanfattning

Rollförväntningar styrs av förnedrande markeringar för att få makt utifrån målet att skilja ut sig för att få en högre position i gruppen. Kanförväntningar i form av att visa upp sig för att ta kommando i gruppen sker genom att förminska de andra. Prestationsroller är på samma sätt viktiga för att ta en ledarroll. Normen är att vara självständig vilket skiljer ut eleverna emot varandra genom förnedringar.

5.10 Gester som maktmedel

Många situationer i gruppens samspel sanktioneras med *gester* av olika slag och uttrycks i huvudsak för att antingen *håna* eller *ignorera* de andra i gruppen. Med gester menas de *fysiska markeringar* som eleverna använder för att skapa utrymme att utöva makt. Gester kan också uttryckas genom *erkännanden*, här i form av hälsningsfraser. En annan gest som observeras i gruppen är *tystnad* för att helt enkelt ignorera kommentarer eller olika kontaktförsök. Många gester är subtila och svåra att observera och kan stå för många olika saker. *Hånflin* och *hånskratt* observeras användas flitigt som maktmedel och uttrycks för att håna och förnedra de andra. En annan gest som styr interaktionen är de fysiska utfall som kommer till uttryck i gruppen. Många av markeringarna sker genom att skratta hånfullt mot de andra i gruppen och är vanligt förekommande för hela gruppen även om de uttrycks oftare och mer öppet av Adam, Jim och Ali. De förekommer öppet och ofta oemotsagt i gruppen då olika kommentarer oftare leder till verbala försvar medan skratten blir hängande i luften.

Dessa hånskratt är svåra att respondera på genom att de är svårfångade men det kan också vara svårt att veta vem de är riktade till eller vad de står för. Dessa sanktioner är heller inget läraren alltid observeras uppmärksamma. Om eleverna blir tillsagda kan de lätt förnekas då de sker på ett subtilt och svårfångat sätt exempelvis bakom ryggen. En annan gest som ofta observeras i gruppen är *tystnad*. Genom att inte titta på den som tilltalar en eller svara på tilltal kan tystnad sägas vara ett maktmedel. Tystnad kommenteras sällan av eleverna och det är inte heller något som läraren anmärker på. Att inte delta eller svara på tilltal skapar svårigheter att interagera i gruppen vilket visar sig genom att många tilltal eller aktiviteter avstannar i gruppen. Att sitta tyst under lektionerna och inte störa som i Sonnys fall utgör alltså en möjlighet att påverka interaktionen genom att inte delta alls.

Hälsningsfraser observeras vid några tillfällen där eleverna hälsar på varandra i hand. Det handlar då om *erkännanden* av olika slag. Dessa gester handlar om respekt och visar att de aktioner som föranleder dem är viktiga. Det kan ske för att markera gillande men de kan också uttryckas för att bara hälsa och erkänna den andra som jämlik. Dessa gester initieras främst av Adam och Ali. Här är en situation där Adam hälsar på Sonny:

Adam reser sig och tar en liten sväng i klassrummet, kommer tillbaka till sin plats vid Sonny. Innan han sätter sig hälsar han på Sonny, som då också står upp, i hand och flinar. De tittar som respektfullt mot varandra och sträcker på sig innan de sätter sig ner.

Ett annat svårfångat fenomen i gruppen är de många gester av *fysiska utfall* av impulsgenombrott som kommer till uttryck i gruppen. Dessa gester får stora konsekvenser för gruppens samspel då de ofta avbryter aktiviteter och används som markeringar av olika slag. Förutom att de påverkar lektionen får de också konsekvenser för gruppens samspel eftersom de också påverkar gruppens interaktion vilket kommer till uttryck genom att eleverna inte har någon uthållig kontakt. De fysiska gesterna handlar om blickar, utfall med armar och händer, skrap med stolar, harklingar, verbala ljud av olika slag och trummande eller sparkar mot bänken till exempel och utageras på olika sätt av alla i gruppen. Dessa rörelser observeras påverka lektionen, stämningen och interaktionen avsevärt och blir på det sättet styrande i gruppens samspel och genom att de tar utrymme bli de ett maktmedel. Här hittar Jim på ett litet upptåg under lektionstid som avbryter lektionen:

Plötsligt reser sig Jim och går fram till Mattias och sticker honom med något i nacken (troligtvis virad tejp) varpå Mattias hoppar upp och hämnas med att sticka tillbaka med stift.

Analys

Med utgångspunkt i Parsons rollteori är begreppen funktion om system och socialisation genom normer utifrån sanktioner hämtade (Månson, 1998). Positioner utifrån makt och status kommer från Angelöw och Johnssons (1990) utgångspunkter för gruppprocesser. Rollkonflikter utgår från Darendorfs rollteori (Svensson, 1996).

Gesterna i samspelet eleverna emellan har som *funktion* att påverka lektionen. Funktioner styr individernas roller och positioner och upprätthåller gruppens samspel. Att de mer subtila gesterna används frekvent och av alla kan förklaras med att de sällan leder till försvar eftersom de mer sällan markeras av eleverna eller föranleder tillsägelser från läraren. De kan alltså uttryckas fritt utan att de leder till sanktioner lika ofta som direkta kommentarer eller

andra utfall. Gesterna uttrycks på ett svårfångat och subtilt sätt vilket gör det svårt att reagera på dem vilket i sin tur skapar en möjlighet att få utlopp för dem. Genom detta fyller gesterna en funktion och förutsättning att bli ett maktmedel för att påverka lektionen.

Då Ali, Adam och Jim aktivt försöker skapa en *maktposition* i gruppen utgör gesterna ett maktmedel att skapa osäkerhet för varandra i gruppen. Då *statusfördelningen* i gruppen är skiftande för olika situationer utgör gesterna en möjlighet att påverka och förändra positionerna. Genom att sanktionerna är subtila och svårfångade skapar de en osäkerhet för vem de är riktade till men de kan också uttryckas och vara tydligt riktade men svåra att svara mot eller respondera mot vilket skapar en osäkerhet i gruppen. Alla kan när som helst bli utsatta vilket gör att de som söker ledarpositionen också måste hålla sig på sin vakt. Gesterna blir då ett maktmedel att ointetgöra chanserna för de andra att ta ledarpositionen i gruppen.

Att ta en *position* i gruppen handlar om att påverka gruppen. Gruppen samspelar i ett nät av positioner som är knutna till olika rättigheter och skyldigheter i gruppen. Att inte svara på tilltal kan ses som en gest för att hindra elevernas interaktion och på så sätt vara ett maktmedel för att styra gruppens samspel. De initiativ som initieras för att skapa ett samspel emottas inte. Genom att ignorera kontaktförsök finns också en chans att ointetgöra elevernas intentioner att på olika sätt kontrollera gruppen. Aktionerna blir då utan verkan eller inte mottagna vilket på så sätt tar ifrån dem deras legitimitet och bli ett maktmedel att om inte styra gruppen så åtminstone sabotera för dem som försöker ta en ledarposition.

Att uttrycka olika typer av *sanktioner* upprätthåller gruppens *norm*. Genom normer, värderingar och beteenden *socialiserar* människor i samhället. De sanktioner som här kommer till uttryck genom gester formuleras genom två motsatser där tystnad genom att med hela kroppen signalera motstånd är en strategi och där starka fysiska utfall vilka också uttrycks med hela kroppen är en annan. I båda fallen skapar protesterna en möjlighet att avbryta aktiviteter och samspel. Utifrån socialisationsprocesser där sanktioner genom normer upprätthåller systemen i samspelet skapar alltså protesterna en förutsättning för att styra aktiviteter och samspel och utgör på så sätt ett maktmedel i gruppen utifrån normen att ignorera eller håna de andra.

Att håna genom att skratta och flina åt de andra i gruppen påverkar *rollerna* i gruppen genom att sanktionerna skapar en osäkerhet för individerna. Rollerna blir på så sätt inte stadfästa utan omförhandlas hela tiden i processen vilket skapar en otrygghet för elevernas väg till en identitet och en roll i gruppen. Genom att eleverna ständigt söker nedvärdera varandra får de konsekvenser i identitetsbildandet vilket kommer till uttryck genom osäkra roller i gruppen vilket skapar *rollkonflikter*. Rollen vi spelar blir en integrerad del av oss själva genom andras förväntningar. De roller som eleverna ger varandra skapar en bild som individen internaliserar som sann utifrån de andras förväntningar vilket får konsekvenser för individens uppfattning om jaget utifrån den bild som individen upptar som sann.

Sammanfattning

Subtila gester styr samspelet då de inte lika ofta föranleder ogillande sanktioner och skapar en osäkerhet för individen och gruppen då normen att kontrollera genom att positionera sig högt i den hierarkiska ordningen styr interaktionen. Gester styr också genom att förhindra samspel genom att kontakter ignoreras eller avbryts av fysiska aktiviteter genom att håna eller ignorera de andra.

7. Slutdiskussion

Slutdiskussionen belyser och problematiserar pojkarnas roller och positioner utifrån möjligheten att skapa en identitet och möjlighet att socialiseras in i samhället. Socialisationsprocessen påverkas inte bara i gruppen utan påverkar också rollen i samhället.

Resultatet visar att pojkarna samspelar i en flyktig kontakt som bygger på att påverka gruppen på olika sätt. Detta skapar föränderliga roller och positioner vilket påverkar gruppens struktur och stabilitet. Genom föränderliga allianser utifrån normen att påverka gruppen för att skapa utrymme uppstår rollkonflikter i gruppen. Rollkonflikterna i gruppen påverkar förutsättningarna att skapa en trygg identitet och en positiv självbild. Utifrån miljöterapiens syfte att öva upp förmågan att identifiera och uttrycka sina egna tankar, känslor och behov skapas inga bra förutsättningar utifrån gruppens interaktionsmönster. Gruppens rollförväntningar och rollkrav skapar flytande positionerna i gruppen. Ahmadis (2003) studier om ungdomar visar hur viktiga andra är i bildandet av en identitet. De flytande positionerna i gruppen visar också på den rollförvirring som ungdomstiden utgör för identitetsbildandet (Hwang och Nilsson, 1996). Rollen som individen tar eller får befasts av gruppen och utgör den grund som individen bygger sin identitet kring. Resultatet visar att elevernas identitetsbildande påverkas negativt av gruppen genom flyktiga kontaktmönster, flytande allianser och positioner.

I syftet att skapa en identitet skiljer pojkarna ut sig genom markeringar av olika slag. Det handlar då om att skilja ut sig emot de andra i gruppen och att skapa en position. Källströms (1991) forskning visar att ungdomars identitet som unik skapas genom att skilja ut sig och märka ut sig mot andra. Utifrån målet att skapa en identitet är också tillhörighet till andra en socialisationskreatör visar resultatet. Detta skapar en ambivalens för individerna då de å ena sidan skiljer ut sig å andra sidan bekänner sig till en grupp. Eleverna i den studerade gruppen skiljer ut sig emot varandra och skapar tillhörigheter utanför gruppen genom exempelvis ett gäng utanför institutionen som här utgörs av bland annat av ett raggargäng, ett invandragäng och ett gäng med rasistiska åsikter. Berglunds (1998) studier om det manliga projektet att bli sin egen visar att jämnårigas inflytande för ungdomars val av livsstil och identitet är viktig och utgörs av att pojkar speglar sig gentemot varandra i brist på manliga förebilder. Den studerade gruppen avvisar kontakter sinsemellan vilket gör att speglingen sker gentemot andra vilket skapar rollkonflikter i gruppen. Utifrån miljöterapiens syfte att öka klienternas sociala förmåga att se, förstå och relatera till andra människor påverkas förutsättningar till behandling då pojkarna skiljer ut sig emot varandra för att skapa en identitet. Behandlingen utifrån miljöterapiens syfte utgör då ingen god förutsättning för eleverna att socialisera in sig i gruppen.

Resultatet visar att elevernas förutsättningar att kräva utrymme och att ta en maktposition i gruppen är förenad med provokationer, förnedringar och gester av olika slag. Förutom påverkan på den egna identiteten genom att roller skapas och internaliseras som sanna utifrån gruppens gensvar utgör också rollkonflikter en påverkan på identitetsbildandet. Flytande positioner utgör en påverkan för den socialisationsprocess behandlingen skapar för pojkarna. Löfgren och Norell (1991) skriver om dagens alltmer motstridiga budskap under uppväxten och vilka konsekvenser det får i socialisationsprocessen där normer blir svåra att förena vilket leder till att det blir svårt att urskilja gott från ont, rätt från fel och möjligt från omöjligt vilket för många av de institutionsplacerade pojkarna lett till ett destruktivt liv med kriminalitet. Då miljöterapiens syfte är att lära pojkarna att ta ansvar för sitt vardagsliv vilket också utgör behandlingens mål tordes dessa kunskaper också påverka livet utanför institutionen.

Ett liv av utanförskap skapar en ambivalens för individen och en avvikelse från gruppen vilket Goffmans (2005) studier om stigma bekräftar. Slutsatsen är att de förutsättningar som gruppen skapar för individens roll och position utgör en ambivalens utifrån normalitet eller avvikelse gentemot de andra i gruppen och en komplexitet inte bara för att socialiseras in i gruppen utan också en ambivalens och komplexitet för möjligheten att skapa en identitet och för att socialiseras in i samhället.

Studien utgår från två frågeställningar:

- Hur ser roller och positioner i gruppen ut?
- Hur ser samspelet ut i gruppen och vilka förutsättningar ger de för identiteten och socialisationsprocessen?

Utifrån frågeställningarna beskrivs här kort svaren:

Eleverna söker genom de andra i gruppen bekräftelse för att skapa en identitet. Identiteten bekräftas genom de roller och positioner eleverna får i gruppens samspel. Roller och positioner i gruppen kreeras av flyktiga kontakter, flytande allianser och positioner samt markeringar genom provokationer, förnedring och gester för att uttrycka makt. Då interaktionen handlar om att skilja ut sig från de andra i gruppen och kräva utrymme förhindras elevernas förutsättningar att bekräfta och utveckla sin identitet. Gruppstrukturen förhindrar också elevernas förutsättningar att socialiseras utifrån normalitet och avvikelse där gruppen bekräftar det avvikande.

Källförteckning

- Ahmadi, Nader (2003) *Ungdom, kulturmöten, identitet*. Stockholm. Liber AB
- Angelöw, B/Jonsson, T (1990) *Introduktion till socialpsykologi*. Lund. Studentlitteratur
- Berglund, Stig-Arne (2000) *Socialpedagogik*. Lund. Studentlitteratur
- Berglund, Stig-Arne (1998) *Val av livsstil – Problemungdomars sätt att hantera verklighet och konstruera identitet*. Umeå. Solfjädern Offset AB
- Bjerrum Nielsen, Harriet/ Rudberg, Monika (1991) *Historien om flickor och pojkar*. Lund. Studentlitteratur
- Goffman, Erving (1959) *Jaget och maskerna – En studie i vardagslivets dramatik*. Stockholm. Rabén och Sjögren
- Hwang, Philip/ Nilsson, Björn (1996) *Utvecklingspsykologi*. Stockholm. Natur och Kultur
- Jönsson, Ingrid/ Trondman, Mats (1993) *Skola – fritid - framtid*. Lund. Studentlitteratur
- Källström, Anders/Löfgren/ Norell, Margareta (1991) *Att förstå ungdom- identitet och mening i en föränderlig värld*. Stockholm. Brutus Östlings Bokförlag Symposion AB
- Larsson, Sam/ Lilja, John/ Mannheimer, Katarina (2005) *Forskningsmetoder i socialt arbete*. Lund. Studentlitteratur
- Merriam, Sharan B (1994) *Fallstudien som forskningsmetod*. Lund. Studentlitteratur
- Månson, Per (1998) *Moderna samhällsteorier*. Stockholm. Rabén Prisma
- Norström, Carl/Thunved, Anders (2004) *Nya sociallagarna*. Stockholm. Norstedts Juridik
- Palmgren, Lisbet (2005) *Att vårda våldsamma patienter*. Stockholm. Norstedts Akademiska Förlag
- Sallnäs, Marie (2000) *Barnavårdens institutioner- framväxt, ideologi och struktur*. Rapport i socialt arbete nr 96 – 2000. Edsbruck. Akademitryck AB
- Sarnecki, Jerzy (1994) *Ungdomsbrottslighetens karaktär och orsak*. Rapport från SOU 1993:35
- Skau, Greta Marie (2001) *Mellan makt och hjälp*. Stockholm. Liber
- Svenning, Conny (2003) *Metodboken* Eslöv. Lorentz Förlag
- Svensson, Tommy (1996) *Människa, interaktion och social omgivning* Mullsjö. Erbacken Förlag
- Thurén, Torsten (2002) *Vetenskapsteori för nybörjare*. Stockholm. Runa Förlag

Vetenskapsrådet, ISBN:91-7307-008-4 *Forskningsetiska principer*. Elanders Gotab

GU.s Databaser:

Adalbjarnardottir, Sigrun (1993) Promoting Children's Social Growth in the Schools: An Intervention Study.

Internetkälla:

www.stat-inst.se (Okt.-06) Statens institutionsstyrelses hemsida

Bilaga

Observationsprotokoll

Här följer ett observationsprotokoll utifrån Merriams (1994) kategoriseringar om vad som bör observeras i en fallstudie.

1. Miljön.

Här observeras vilka beteenden som uppmuntras och vad som tillåts av läraren.

2. Deltagarna

Deltagarna observeras utifrån vilka roller de har.

3. Aktivitet och samspel

Här observeras det som händer i klassrummet och om det finns några särskilda mönster i det som görs eller sker. Interaktionen i gruppen observeras och hur människor och aktiviteter kopplas samman.

4. Frekvens och varaktighet

Här observeras när situationen startar och hur länge den håller på. Observatören tittar också på om situationen är återkommande eller unik. Är den vanlig och hur länge håller den på?

Här observeras vilka faktorer som "skapar" situationer och hur typisk situationerna är.

5. Svårfångade situationer

Under denna rubrik samlas det som är viktigt att studera men som är svårfångat.

Det kan handla om symboliska innebörder och ord. Det kan handla om icke-verbala budskap som avstånd och klädsel eller om exempelvis det som inte händer.